Цуг орн-нутгудын пролетармуд, негдцхэтн!

ХАЛЬМГ ҮНН

1920 җил эклҗ һарсмн

Хальмг ССР-ин Деед Советин, Министрмүдин Советин болн РСФСР-ин Компартин Хальмг республиканск комитетин орган

Мөрн җил 1990 Үкр сарин 3 Бембә өдр

№ 207. (11220). Үнһь 3 деншг.

●Хальмгин автономин 70 җилин өөнд

Баһ насна тодлврас

Мадниг нәәмтә, йиста цагт, таһад келхлә 1930-ч җилмүдт мини медсәр Лаган гидг балһснас өмәрән Көк тенгсин көвәһәр кесг селән-хотн бәәлә. Үлгүрнь, эднә нерднь ним: Салгин Ут, Хавчн, Хоркт, Хулхт, Бичкн Хулхт, Келкә, Бичкн Келкә, Хаалһч, Нәрн-Шар, Ик Хөрн, Бичкн Хөрн, Чапур, Цекрт, Цаһан-Нур, Шовшур, Жилкт болн нань чигн хотн-селән дала бәәсмн. Залу улс нурһлж заһс аһнллһна көдлмшт тенгст болн зәрмснь малчнр болж дөрвн зүсн малан асрж халәж йовсмн.

Тер селәд дотрас йир ик гиснь Жилкт, Цекрт хойр бәәсмн. Жилктд заһсчнр бәрсн заһсан авч ирж, өгдг бәәсмн. Жилктд заһс авдг, заһс эд-бод кедг салг бәәсмн.

Тер цага заһс авдгиг ода санхла би ингж тоолнав: тер цагт йир кинән бәәж. Яһад гихлә би нүдәрн үзж йовлав. Нег дәкж мини эцкм үүрмүдтәһән бәрсн заһсан өгчәснь үзләв. Тер өгчәсн заһснас негхн гилвсн унж, тегәд тер заһс авчах күн халәһәд бүрткәд тер унсн нег гилвснь медчкәд мини эцкин заһсиг 2-ч сортар авв. Хойрдгч сортар авхла заһсна чинрин үнь дора болж тусна, тегәд чигн заһсчнр бәрсн заһсан нилх күүкдәс үлүһәр энкрлж кинәнәр эвинь олж, әмд заһсиг жөөлкн ишкәһәр ораһад нег чигн гилвс унһал уга авч ирж өгдмн. (Эн мини келжәсн цеви заһсна тускар келжәнәв). Болв наадк олн зүсн заһсиг бас йир кинәнәр авдг билә. Тегәд чигн би тоолнав, ода манд тер давсн цага сән авъясиг мартл уга, ода цагт көдлмштән олзлхла му биш болх билә.

Ода Цекрт селәнә тускар нег цөөкн үг келхәр бәәнәв. Цекртд Кировин нертә колхоз бәәлә. Тер колхоз ик байн, дала малта нерһь туурсн билә. Тер цагт электрическ герл гиҗ, эс гиж электрокүчн йир хатяр цаг билә. Школд тоста шамар гегә кеж сурһуль сурдг биләвидн. Цекртд электрокүчн түрүн болж орулгдла. Дизельн электростанц бәәсиг би Цекртд үзләв.

Тер цагт Цекртд хөөч болж көдлж йовсн Адьяна Дулахна нерн туурсмн, яһад гихлә колхозд ик ору орулсиднь, хәләжәх маласн элвг төл авсиднь эн Ленина орденәр ачлсмн. Тер цагт Ленинә орден зүүсн күн өдгә цагин Советск Союзин Геройла әдл чинртә билә. Тегәд чигн Дулахна нерһь мана таңһчар туурла. Адьяна Дулахна тускар манахна хальмгуд ду һарһад, дуунд орулад дуулж йовцхала.

Тер цаг давад 1941-ч жил эклад тавн сар давсна хөөн 14 — 16-та көвүд күүкд Хавчна интернатн күцц-биш дундын школд доладгч класс төгсәһәд һархла, мел генткн дән эклчкв. Тер йир му догшн цаг болж медгдв. Кесг мана энкр багшнр орн-нутган харсхар Улан Цергт мордцхав. Теднә нердһь ода чигн мини чеежәс һархш. Жабаров Александр Семенович (математик), Халгаев Мәрдә, Джамбинов Ярослав Сайкович 1942 жилин туула сард үвләр җиниен киитнд мана школьч мөрн тергәр күргүлж цергт орн-нутган харсхар һарч йовхлань һарган зүүж йовсн хойр бееләһән суһлж авад Ярослав Сайковичд өгәд, һартнь зүүлһәд йовулсан ода чигн мартхшв.

Ода цаг оңдарж одв, оңдарх дутман күндрәд йовна. Хот-хол, эд-тавр хатярдж одв. Кен-ян уга дурндан ю болвчн келдг цаг болв. Цааранднь юн болхнь медлг арһ уга. Эн цагас үлү му догшн цагт бидн ни-неги бәәж, цуһар нег-негән соңсж, цүүгән уга сән-сәәхн көдлмшән даалһвртаһар үнн седкләрн кеһәд, орн-нутгин тәвсн төриг күцәдг биләвидн.

Эн тоот мана баһчудт мел үлгүр. Олн үгәс олз уга, кесн кергәрн кен болвчн күн олн әмтнд бийән иткүлх кергтә. Иткүл йир үнтә. Олн әмтнә кесн көдлмшин ашнь сән болхла, мана магазидт хот-хол, эд-тавр дала болхнь лавта. Көдлмш келго хоосн хәәкрлдәд, митинг кеһәд йовад бәәхлә, маниг һазадын ордуд иржтежәж чадшгонь лавта. Һазадын ордудас маднд ядхлан негхн культур кергтә. Нань юмн маднд керго. Наадкснь маднд цуг бәәнә.

Ода Хальмг таңһч альк болвчн халхарн йир сәәнәр өсж йовна. Болв цааранднь улм сәәнәр батта өслһнә ул — мана баһчуд. Бидн ветеранмуд, баһчудын сән серлтә көдлмш күләжәнәвидн. Номенклатурн — командн — административн систем муульһан Хальмг таңһчин өслтд күргв. Республикин ирдгч цецгәрлт мана зергтә баһчудын күцәх керг болжана.

Хальмг автономин 70 жилин болн Алдр Октябрин 73 жилин өөнмүдлә ирлцүлж, цуг Хальмг таңһчин күч-көлсчнриг, дәәнә болн күч-көлснә ветеранмудыг әрүн седклән йөрәжәнәв. Байр-бахмж дурджанав.

ОЧРА Николай,
күч-көлснә ветеран.

Элст.

●Умшачин тоолвр

Демонстрац кергтәй аль угай?

Эн сурврт КГУ-н комсомольск организацин сегләтр Бадма **САЛАЕВ** хәрү өгчәнә: 1917 жилд болсн Алдр Октябрьск социалистическ революц мана орн-нутгин ...

Намр ирв.

РСФСР-ин Деед Советин Президиумин болн РСФСР-ин Министрмүдин Советин герчллһн

НОВАЯ ЗЕМЛЯ ПОЛИГОНД ЯДЕРН ЗЕР-ЗЕВИН СӨРЛҺ КҮЦӘСНӘ ТУСКАР

Әрәсән Советск Федеративн Социалистическ Республикин государственн суверенитетин туск Декларацииг эвдәд эн җилин хулһн сарин 24-д Новая Земля арлмудын эргнд һазр дор ядерн хаһрлт күцәв.

Ядерн зер-зевиг даранн эн сөрж хәләлһн РСФСР-ин Деед Советлә, РСФСР-ин Министрмүдин Советлә болн йосна бәәрн органмудла зөвшәлгдсн уга билә.

Тиим йовдл һарһж болшго гиж тоолад, РСФСР-ин Деед Совет болн правительств нег мөслгч бурушалһан медуләжәнә. РСФСР-ин государственн суверенитетин туск Декларацииг хәәнь чигн терүнә цуг халхарнь эрк биш күцәлһиг некжәнә.

Орн-нутгин харслтын болн әәмшг уга бәәлһнә халхд шиидврмүд белдлһнә, күцәлһнә болн теднииг бүртклһнә туст хамцж үүлдлһнә таалыг болн диг-дараг хоорнд саалго йилһж авхмн гисн селвг РСФСР-ин Деед Советин Президиум болн РСФСР-ин Министрмүдин Совет СССР-ин Президентд, СССР-ин Деед Советд оруулжана.

РСФСР-ин Деед Советин Президиум **РСФСР-ин Министрмүдин Совет**

1990 җилин хулһн сарин 29.

РСФСР-ин Деед Советин тогтавр

«РСФСР-ин СУВЕРЕНИТЕТИН ЭКОНОМИЧЕСК УЛ-СҮҮРИГ ТЕТКЛҺНӘ ТУСК» РСФСР-ин ЗАКАГ ҮҮЛДВРТ ОРУЛЛҺНА ДИГ-ДАРАНА ТУСКАР

РСФСР-ин Деед Совет **тогтаҗана:**

1. «РСФСР-ин суверенитетин экономическ ул-сүүриг теткләһнә туск» РСФСР-ин Закаг терүг батлж авсн кемәс авн үүлдврт орулхмн.

2. РСФСР-ин Министрмүдин Совет:

государственн зөөриг заллһар РСФСР-ин государственн комитет, зөөриг заллһар болн олаллһар республиканск территориальн комитетмүд сар хонгин болзгт бүрдәх зөвтә;

зөөрин объектс заллһна һурвн кемҗә орулад (РСФСР, РСФСР-ин ханьд оржах республикуд, муниципальн), продукц (эд-тавр) һарһач зөөриг эдллһнә, эврә дурарн олзллһна ниг өгәд, приватизацин туск закана проектиг ухалж белдәд, РСФСР-ин Деед Советд орулж өгх зөвтә;

зака батлж авлһна кемд теднә ведомственн медләс йилһл угаһар РСФСР-ин һазрт бәәдг предприятьмүдиг заллһна диг-дараг болн кергүүлдврмүдиг сар хонгин болзгт ухалж белдәд РСФСР-ин Деед Советин батлһнд орулж өгх зөвтә;

эн закана 1-ч статьяд заагдсн көрнгүдлә операц күцәлһнә диг-дара ухалж белдәд үүлдврт орулхмн.

3. РСФСР-ин Деед Советин Президиум болн РСФСР-ин прокуратур эн закана күцәлһнә туст бүртклһнә үүлдвриг теткх зөвтә.

4. РСФСР-ин Деед Советин Президиум болн РСФСР-ин Министрмүдин Совет:

РСФСР-ин ханьд оржах республикудлә зөвшәләд, зөөриг, һазадын экономическ өриг, СССР-ин алмазн болн валютн саңгиг болн алтн көрңгиг кемҗәлж хувалһна диг-дарана тускар союзн республикудлә зөвцәл белдхмн;

эн закана 7-ч статьяг олзллһиг теткҗәх нормативн актмудар 10 өдрин болзгт сүвселвгүд белдәд РСФСР-ин Деед Советд орулж өгхмн.

5. Әрәсән суверенитетиг харслһна органмуд үүдәлһиг теткҗәх нормативн актмудын проектс РСФСР-ин Деед Советин Президиум сар хонгин болзгт РСФСР-ин Деед Советд орулж өгх зөвтә.

6. РСФСР-ин Министрмүдин Совет эн закана тускар һазадын элчирт болн организацст шишлң зәңглх зөвтә.

7. Эн закаг централььн, республиканск болн бәәрн барт барлхмн.

РСФСР-ин Деед Советин Ахлачин негдгч дарук
Р. И. ХАСБУЛАТОВ

Москва, РСФСР-ин Советмүдин Гер.
1990 җилин хулһн сарин 31.

РСФСР-ин Деед Советин тогтавр

ЭКОНОМИКИГ БАТЛЛҺНА БОЛН РЫНКИН ХӘРЛЦӘНД ОРЛҺНА РЕСПУБЛИКАНСК ПРОГРАММ КҮЦӘЛҺИГ ЭКЛХИН ТУСКАР

РСФСР-ин Министрмүдин Советин Ахлач үр И. С. Силаевин зәңгллһ соңсад, РСФСР-ин Деед Совет **тогтаҗана:**

1. Экономикиг батллһна болн рынкин хәрлцәнд орлһна программ күцәлһиг теткҗәх терүнә селвглсн кергүүлдврмүд күцәлһиг РСФСР-ин Министрмүдин Совет эн җилин үкр сарин 1 шинәс авн эклхмн.

2. РСФСР-ин государственн суверенитетин туск Декларацар болн терүг күцәлһиг эклснә хөөн батлж авсн РСФСР-ин Закадар ул кеһәд, РСФСР-ин Деед Советин Президиум, РСФСР-ин Министрмүдин Совет экономикиг батллһна болн рынкин хәрлцәнд орлһна республиканск программиг күцәлһәр кергтә таал теткх күцлтәһәр союзн таңдан республикудлә, СССР-ин Президентлә, СССР-ин Деед Советин Президиумла болн СССР-ин Министрмүдин Советлә хамцж үүлдлһәр кергүүлдврмүд күцәхмн.

3. РСФСР-ин Министрмүдин Совет союзн республикудлә экономическ зөвшәл батллһиг эн җилин үкр сард төгсәһәд, тедниг күцәлһиг теткхмн.

Үүлдәрән зүүцүлхин төлә, хоорндан кесн үгцәһәр даңгин үүлддг республикуд хоорндк семрү экономическ комиссьмүд бүрдәхмн.

4. Федеральн экономическ комитет үүдәхин туск РСФСР-ин Министрмүдин Советин сүв-селвглә зөвшәрхмн.

Хүврҗәх таалыг үчртән авад, программиг күцәхин төлә РСФСР-ин улсин эдлахуг заллһна бүрдәциг ясруллһар РСФСР-ин Министрмүдин Совет сүв-селвгүд белдәд, сар хонгин болзгт ирлцнгү сүв-селвгүд РСФСР-ин Деед Советд орулж өгх зөвтә.

5. Программиг күцәлһнә йовудын тускар РСФСР-ин Деед Советин Президиум болн РСФСР-ин Министрмүдин Совет сар болһн РСФСР-ин Деед Советиг зәңглх зөвтә.

РСФСР-ин Деед Советин Ахлачин негдгч дарук
Р. И. ХАСБУЛАТОВ

Москва, РСФСР-ин Советмүдин Гер.
1990 җилин хулһн сарин 31.

Профкомин ахлачд суңһгдв

«Хальмггаз» гидг негдлтин Ютинск района участкд хөр ...

РСФСР-ин Деед Советин тогтавр

1990 ЖИЛИН ҮКР САРИН 7-д МОСКВА БАЛҺСНД ЗЕРГЛҮЛЖ ДЕМОНСТРАЦС БОЛН МИТИНГҮД КЕЛҺНӘ ТУСКАР

Демонстрац кергтəй аль угай?

Эн сурврт КГУ-н комсомольск организацин сеглəтр Бадма САЛАЕВ хəрү өгчəнə: 1917 жилд болсн Алдр Октябрьск социалистическ революцин мана орн-нутгин ... йовдл. ... орн-нутгин бүүл болhнд эн үнə өөнии байриг темдглнə. Дала hурвн жилин турш орн-нутгин бəəдл-жирhлд кезəңдү эндү hарсн болвчн, Алдр Ленинə үлдəсн зөөриг хайлго, нег үлү терүгəн hоллго шин цагин жисəндəн тохраж, цааранднь бəрж йовх зөвтəвидн. Тегəд, минihəр болхла, тана өгчəх эн сурврть советск күн болhн демонстрац кергтə, гиж хəрү өгх зөвтə.

Зуг эн жил демонстрациг урдк жилмүдлə əдлəр кехмн биш. Келхлə, урднь мана университетын студентнриг хулhн сарин доланд күчəр цуглулад, нам эс ирхлəтн авчах стипендьинн уурулнавидн гиhəд əəлhəд, демонстрацд hарhдг билə. Болв студентнрин ик зунь мана республикин районас болн талдан балhсдас болдгинь цуhар меднəвидн. Тегəд эн ик байрин өдр тедн күчəр «туулгдад» Ленинə талвнгар цүврж йовдг бəəсмн. Эн йовцыг демонстрац гиж нерəдглнə. Байрин өдрлə əмтн байрлдг мөн. Зуг талдан hазрас ирсн мана студентнр эн өдр байрлдг болхий. Минihəр болхла, уга. Юнгад гихлə эн сəн өдр тедн цуhар герүрн харж, эврəнь өркбүлдəн эс гиж үүрмүдлəhəн хамдан темдглхəр седдг болх. Тегəд эн жил мана комсомольск организац автоколонна-1480 негдлтлə бооца батлад, селəнə hазрас ирсн студентнриг көлгн-күчəр теткж тедниг дөңгəн күргх шиидвр авв.

Демонстрац ямаран кевəр давх зөвтəн тускар би цөн үг келхəр седлəв: хамгин түрүнд əмтн цуг əмтнə байр эн өдр улан, шар, көк зүстə цецгəс, тугмуд hартан авч, нег-негəн эн өдрлə йөрəж мадн байрлх зөвтəвидн. Тегəд чигн мана комсомольск организац эврəнь, студентнртəн эврə дурарн иртн гиж үрвр кев.

В. ПАТАЕВА,
мана корр.

Эндрк тойгт умштн:

- Өнчрсн улсин нердиг мартхмн биш—2-ч халх
- Туужиг дəкнəс бичж болшго —3-ч халх
- Тод үзгəн дасый —4-ч халх

В. Морозовин фотоэтюд.

ƏДЛ КЕВƏР КӨДЛҖƏХШ

Эн жилин туула-hаха сармудын кемд Хальмг Агропромнинцэнə эд-бод кедг промышленностин предприятьмүд ик зуудан продукц hарhлhна зураhан күцəчксмн. Мах hарhлhн ард хоцрҗана, аштнь йисн сара зура зуг 93 процентд күцəгдв. Көдлмшин йовудыг баhрулсн «Элистинский» махна комбинат зураhар темдглгдсн 1,3 миңhн тонн мах hарhж чадсн уга. Каспийск махна комбинатд эн үзмж 140 тонн тогтаҗана.

Хулд-гүүлгəнə предприятьмүдт зура деер немр 100 тонн махна полуфабрикатмүд орулж өггдв. Эн туст Аршанск болн Каспийск махна комбинатмуд нүүрт hарсмн. Болв энүнлə зерглж үснəс кегддг хот-хол, алкоголь уга унд болн мороженəн hарhлhна зурас күцəгдсн уга.

Республик арс хулдлhна госзаказ күцəсн уга. Арсна кегдлмүдин зура нег зүсəрнь 65, талдан зүсəрнь 71 процентд күцəгдлə. Ики-Бурульск болн Юстинск районудын əдл-ахуст арс хулдлhна зураhан нег чигн зүсəр күцəж чадсн уга.

Республикин колхозмудын болн совхозмудын эд-бод кедг предприятьмүд орулж өгсн 408 миңhн хөд дундлад 39 килограмм татсмн. Махнд орулгдсн малын дора чиңнүр — му хəлəврин болн му бордлhна аш мөн. Целинн, Приютненск болн Ики-Бурульск районудт махнд орулгдсн хөд дундлад 38 килограмм татв, Каспийск болн Черноземельск районудт эн үзмж 33 болн 36 килограмм болв. Тер бийнь хөөдиг сəəнəр бордад өөдəн чиңнүртəhəр махнд орулдг əдл-ахус баh биш. Үлгүрнь, Целинн района «Страна Советов» совхозин хөд дундлад 48, Юстинск района «Сарпа» совхозин — 46, Сарпинск района «40 лет Октября» колхозин — 56 килограмм татсмн. Тегəд чигн республикин əдл-ахус əдл кевəр көдлҗəхш гихлə чик.

А. НАРАНОВ.

НИДН ҖИЛИНƏС БАҺ

Республикин статистическ заллтын то-дигəр хулhн сарин 22-т тəрмр болн теегин өвсн темдглгдсн hазрин 70 процентд хадгдсмн. Өвс беллhнə зура болхла 86 процентд күцəгдв. Сарпинск, Юстинск болн Яшалтинск районудын əдл-ахус хəлəврт бəəх малан өвсəр күцц теткемн. Кетченеровск, Городовиковск болн Целинн районудт өвс беллhнə зура зуг 75 процентд күцəгдсн болж hарчана. Республикəр сенаж беллhн 91 процентд күргдв. Юстинск, Городовиковск, Каспийск болн Ики-Бурульск районудт үнтə малын хот баhар белдгдсиг заах кергтə.

Республикəр солом беллhн тегсҗəнə. Болв энүнлə зерглж Кетченеровск районд эн көдлмш йир хашнгар күцəгдҗəнə. Октябрьск районд тутрhин солом беллhн эклсмн. Совхозмудар болн колхозмудар силос бас темдглгдсн кемҗəнəс баhар белдгдв. Тегəд услвн бод мал болhна тоод белдгдсн 10,4 центнер хотын единиц нидн жилин кемҗəнəс 1,8 центнерт баh. Каспийск района əдл-ахуст цуhарасн ик 16,3 центнер хотын единиц белдгдв. Городовиковск, Сарпинск болн Яшалтинск районудт эн үзмж 13—15 центнер тогтаҗана.

А. ЭБРЯЕВ.

йилhл угаhар РСФСР-ин hарт бəəдг предприятьмүдиг залhна дигдараг болн кергүүлдврмүдиг сар хонгин болгт РСФСР-ин Деед Советин батлhнд орулж өгх зөвтə;

эн закана 1-ч статьяд заагдсн кергүдлə оперц...

...гин болгт РСФСР-ин Деед Советд орулж өгх зөвтə.

6. РСФСР-ин Министрмүдин Совет эн закана тускар hазадын элчнрт болн организацст шишлң зəəгах зөвтə.

7. Эн закан централиз республиканск болн бəəри барт барлхмн.

РСФСР-ин Деед Советин Ахлачин негдгч дарук Р. И. ХАСБУЛАТОВ.

Москва, РСФСР-ин Советмүдин Гер.
1990 жилин хулhн сарин 31.

...Президентлə, СССР-ин Деед Советин Президиумла болн СССР-ин Министрмүдин Советлə хамцж үүлдлhар керг. ...бəəрдин тускар РСФСР-ин Деед Советин Президиум болн РСФСР-ин Министрмүдин Совет сар болн РСФСР-ин Деед Советд заагдх зөвтə. үүлдврмүд күцəхмн.

РСФСР-ин Деед Советин Ахлачин негдгч дарук Р. И. ХАСБУЛАТОВ

Москва, РСФСР-ин Советмүдин гер.
1990 жилин хулhн сарин 31.

Профкомин ахлачд сунhгдв

«Хальмггаз» гидг негдлтин Юстинск района участкд хөр шаху улс көдлнə. Теднə негнь— Иван Мендреевич Церенов. Арв шаху җилдəн эн hартан өөтə шулуп-шудрмг бат наста залу күн коллективдəн көдлж йовна. Сүл жилмүдт мастерин даавртa көдлмш күцəҗəнə. Кинтн цаг иртл Иван Мендреевич газар түлдг гермүд эргəд, газов бешин болн плитксин техническ бəəдлинь шинжлəд, кергтə болхла, эвр кенə.

—Даалhсн кергəн сəəнəр үнн седклəсн күцəнə, күүнə чирə хəлəлго көдлмшин алдгудын болн тəрмүдин тускар хургт үг авч босад оньдин келнə. Тегəд чигн бидн шидр олна профсоюзин тооцана хургт Иван Мендреевичиг профкомин ахлачд сунhавидн. Мадна, көдлмшчнрин, сəн хəəх гиж бидн терүнд иньлтə бəəнəвидн, — гиж Цереновин тускар хамдан көдлҗəх үүрмүднь келв. Тегəд чигн Иван Мендреевич даалhсн олна кергəн сəəнəр күцəхəр зүткҗəнə.

ХӨӨЧИН Июлия,
мана эврə корр.

БАЙРИН ХУРГ

Өцклдүр профсоюзмудын культурин Бəəшңгд Хальмгин государственностин 70 жилин өөнд болн Алдр Октябрьск социалистическ революцин 73-гч җилин өөнд нерəдгдсн байрин хург болв. Энүг йөрəлин бүлəн үгəр Хальмг ССР-ин Министрмүдин Советин Ахлач Б. Ч. Михайлов секəд доклад кев.

РСФСР-ин Деед Советин, Министрмүдин Советин болн Əрəсəн Компартин ЦК-н йөрəлмүдлə партин Хальмг рескомин негдгч сеглəтр Б. Д. Муев хурсн əмтиг таньлдулв, бүлəнəр хальмгаhар йөрəв.

Дарунь Б. Ч. Михайлов Хальмг ССР-ин агропромышленн комплексин производствин нүүрлəчнриг орденмүдəр болн медальмүдəр ачлсна туск СССР-ин Президентин зəрлгиг умшад, ачлврин бəрүлж өгв.

Бас тер мет О. И. Городовиковин нертə Хальмг АССР-ин Государственн мөрəг ачлгдсн əмтнд бəрүлж өгв. Эн өөдəн ачлвр авсн əмтн мөрəн мөңгиг олна саңгудт орулв.

Хургин хөөн байрин концерт болв.

Мана корр.

Əмтнə сə хəəхəр зүткнə

Тоомерта кесг улс «Хальмгавтодор» негдлтин Юстинск хаалh яслhна тосхлтын участкд көдлж йовна. Теднə негнь — күч-көлснə ветеран Бембя Эльдеевич Джалиев. hучн җилдəн эн эврəнь тəрскн коллективдəн дамшлтта механизатор болад, күндтə күн болв. Тегəд чигн Бембя Эльдеевич кесг җилин туршарт социалистическ дөрлдəнə нүүрт оньдин йовсн күн. Өөдəн күцəмжс бəрсн төлəднь нүүрлəч механизаториг Күндлhнə hашгар болн үнтə белгүдəр, мөңгнə мөрəhəр кесг дəкж ачлла.

Сүл җилмүдт Бембя Эльдеевич, бийнь тасго болад завхоз болж көдлҗəнə. Даалhсн кергəн ветеран бас сəдклəн өгч күцəҗəнə.

Күч-көлснə коллективин советин ахлачд Бембя Эльдеевич кесг җил хоорая сунhгдла. Олна көдлмшəн арднь орад күцəж өгл күүнə сə хəəхəр оньдин зүткнə. Хаалh тосхҗах көдлмшчнрич бəəдл-жирhлин таалынь улм ясрулхар эн селнə. Кергтə сəн хот-хол, ор-дер, көдлмшч хувц-хунр йилhж өгнə.

Мана корр.

РСФСР-ин Деед Советин тогтавр

1990 ЖИЛИН ҮКР САРИН 7-Д МОСКВА БАЛЬСНД ЗЕРГЛҮЛЖ ДЕМОНСТРАЦС БОЛН МИТИНГҮД КЕЛЬНƏ ТУСКАР

1990 җилин үкр сарин 7-д Москва балhснд Улан талвң деер Алдр Октябрьск социалистическ революцин 73-җилин өөнд нерəдсн күч-көлсчнрин демонстрац болхиг үчртан авад энүг балhсна олна элчнр бүрдəҗəнə. 1990 җилин хулhн сарин 23-д hарсн СССР-ин Деед Советин тогтаврар hардвр кеhəд СССР-ин Деед Советин Президиум **тогтаҗана:**

1. 1990 җилин үкр сарин 7-д Москва балhснд зерглүлж эс гиж альтернативн демонстрацс болн митингүд келhн түс уга гиж тоолхмн.

2. Зерглүлж эс гиж альтернативн демонстрацс болн митингүд кех седвəр hарhсн олна негдлтст заагдсн керг үүлдврмүдиг Алдр Октябрьск социалистическ революцин өөниг 1990 җилин үкр сарин 7-д болн 8-д темдглhнлə эс залhлдата талдан дурта цагтан кех селвг өгхмн.

3. Зерглүлж демонстрацс болн митингүд кех седвəр hарhсн əмтнд болн организацст улсин депутатнрин Москва балhсна Советин президиум болн Москва балhсна Советин күцəгч комитет эн тогтавриг күргж медүлх зөвтə. Тиигчкəд государствин эн hоллгч байриг тогтун бəəлдл, орн-нутгин олна цуг чидлмүд хамцлhна болн нөкцлhнə бəəдлд давулх кергтə гиж онц темдглхмн.

СССР-ин Деед Советин Ахлач
А. ЛУКЬЯНОВ

Москва, Кремль,
1990 җилин үкр сарин 1 шин.

Республикин комсомольцнрт тооцана-сунhврин XXXIII партконференцин делегатнрин кесн Дуудвр

Экр үүрмүд!

Маднас, конференцин делегатнрас, ик зунь комсомолар сурhмжлгдсн əмтн. Баhчудын организац эврəнь туужин нəрн кемд туссн өндрк бəəдлдлə эннь эс ирлцҗəдг болв чигн, бидн комсомолын давсн болн өлгə цагин революционн романтикəр бахмж кенəвидн.

Баhчудын Ниицəнə 72 җилин өөнлə таднг йөрəhəд, ондаруллhна болн мана обществиг шинрүллhнə кергт комсомольцнр болн коммунистнр батар нөкцж, хамцж үүлдх гиж иццҗəнəвидн.

Геедрлтин болн диилврмүдин, йостаhар батрлhна күнд хаалhд шинрүллhнə седклəн, цаhан болн үнн-чик седклин идеалмудт итклтə боллhиг бичə геетн гиж дурдҗанавидн.

Хальмг республиканск XXXIII партконференцин делегатнр.

ТУСТА СЕЛВЛЦƏН БОЛВ

Хальмг рескомин политическ сурhулин Герт обществиг консолидацллhна туст олна заңглhнə средствсин ямаран нилч бəəхин тəрəр «Төгрг ширə» болв. Терүнд республикин районудын газетмүдин редактормуд, парторганизацсин сеглəтрмүд, советск органмудын көдлəчнр орлцв.

Эн чинртə төрмүд республиканск барт болн телеүзгдлд, яhж үзүлгдҗəхин тускар эврəнь ухан-тоолврарн Хальмг ССР-ин радиозаңглhнə болн телеүзглдлин Госкомитетин ахлачин дарук А. И. Цурюмова, «Советская Калмыкия» газетин даавртa сеглəтр В. Л. Волгин, «Хальмг үнн» газетин редакторин дарук А. Б. Эрдниев хувалцж, сурврмудт хəрү өгв.

Газетмүдин болн телеүзглдлин көдлмшиг ясруллhна төрмүдəр «Төгрг ширəн» күүндврт орлцсн Целинн района «Ленинский путь» газетин редактор У. Н. Гильджиев, Каспийск района күцəгч комитетин инструктор А. К. Дербетова, Яшалтинск района «Победа» колхозин партийн организацин сеглəтр А. И. Зайцев, Малодербетовск района Деликовин нертə совхозин партийн организацин сеглəтр П. С. Шовунов, Кетченеровск района «Привольный» совхозин партийн организацин сеглəтр Б. О. Потаев эдн газетмүдин көдлмшт бəəх дуту-дундсиг зааж, эврəнь селвгəн өгцхəв.

«Төгрг ширəн» сууриг Хальмг рескомин марксизмин-ленинизмин университетин декан Л. Э. Васькина hардв.

Мана корр.

ПРОЕКТ

Һазрин тускар Хальмг Советск Социалистическ Республикин
ЗАКАН

V әңг. Әмтн бәәдг пүнктсин һазр

25-ч статья. Балһсдын, көдлмшч поселкудын һазр

Балһсна (поселкин) межәд бәәдг цуг һазр улсин депутатнрин балһсна (поселкин) Советин медлд бәәнә.

Балһсна (поселкин) межә —талдан категорин һазрас терүг салһжах балһсна (поселкин) һазрин межә мөн.

Балһсна (поселкин) межәг балһсна (поселкин) һазрин эдл-ахун тогтацин тогталһна болн хуврүллһнә, һазрин участкиг булаж авлһна болн өглһнә болн терүг олзллһна таалын диг-даран РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствар йилһгднә. Балһсна межәд һазрин участк эдлврт, олзллһнд өгхин туск шиидвр улсин депутатнрин балһсна (поселкин) Совет батлж авна.

Балһсна (поселкин) межәд һазрин участкудыг оруллһн һазрин туст зөөрин зөвиг, эн участкудыг эзн болж эдлһнә болн олзллһна зөвиг уурулхмн.

Балһсдын (поселкудын) цуг һазр балһсдын (поселкудын) генеральн зурала, балһсдын (поселкудын) территорин һазрин-эдл-ахун тогтацин зураллһна проектлә ирлцәтәһәр олзлгдна.

53-ч статья. Әмтн бәәдг селәнә пунктсин һазр

Әмтн бәәдг селәнә пунктсин һазрт эн пунктсин төлә һазрин тогтацин диг-дараһар тогтагдсн межәд бәәсн цуг һазр орна.

Әмтн бәәдг селәнә пунктсин межәг тогталһна болн хуврүлһнә диг-д а р а н РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствар йилһгднә.

Әмтн бәәдг селәнә пунктсин һазр улсин депутатнрин селәнә Советмүдин медлд бәәнә. Әмтн бәәдг селәнә пунктсин межәд һазрин участкуд онц күүнә зөөр гиж эдллһнд болн олзллһнд өглһиг улсин депутатнрин селәнә Советмүд күцәнә.

Әмтн бәәдг селәнә пунктс олзллһна диг-даран РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствар йилһгднә.

54-ч статья. Эзнә гер, эзнә болн кооперативн дач болн гараж тосхлһна төлә һазрин участкуд

Эзнә гер, эзнә болн кооперативн дач болн гараж тосхлһна төлә һазрин участкуд әмтн бәәдг пунктын һазрас, государствин көрнгәс болн балһсдын көк зона межән нань бәәдг һазрас, государствин ө-шуһу модна сангин һазрас РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствар тогтагдг диг-дараһар болн таалар һарһж өгтднә.

Селәнә бәәрн пунктст әмтн бәәдг гермүд тосххин төлә һазрин участкуд 0.15 гектарас баһ биш кемҗәтәһәр өгтднә.

Балһс тосхлһна некврлә ирлцәтәһәр балһсдт, көдлмшч поселкудт һазрин участкуд 0,05 авн 0.15 гектар күртл кемҗәтәһәр өгтднә.

Онц күүнә, кооперативн дачмудын болн гаражмудын тосхлтын төлә һазрин участкудын тулгч кемҗән Хальмг ССР-ин законодательствар йилһгднә.

Онц күүнә гер, дач, гараж тосххин төлә һазрин участкудыг граждамудын болн кооперативсин чледин дурар эврә зөөр гиж хулдж авч болжана.

VI әңг. Промышленностин, көлгн-күчнә, залһлдана, харслтын болн селәнә эдл-ахун биш нань чигн зүстә һазр

55-ч статья. Промышленностин, көлгн-күчнә, залһлдана болн селәнә эдл-ахун биш нань чигн зүстә һазр

Тедн даалһсн кергиг күцәлһнә төлә предприятьмүдт, учреждеӊьст болн организацст залһнә эс гиж олзллһна төлә улсин депутатнрин ирлцүгү Советмүдәр өгтдсн һазр промышленностин, көлгн-күчнә, залһлдана болн селәнә эдл-ахун биш нань чигн зүстә һазр гиж тоолгдна.

Батлсн диг-дараһар тогтасн нормла болн проектн-техническ документацла ирлцәтәһәр залгдсн күцлмүдин төлә өгтджәх һазрин участкудын кемҗән йилһгднә. [illegible]

болн Хальмг ССР-ин законодательствар йилһгднә.

56-ч статья. Харслтын кергин төлә һазр

Цергә әңгсиг, учреждеӊьсиг, цергә сурһулин заведеӊьсиг, СССР-ин Зертә-зевтә Чидлмүдин предприятьмүдиг болн организацсиг, межә хардг, дотр-дуднын болн төмр хаалһин цергиг бәәршүлхин болн тедна дангин үүлдврин төлә улсин депутатнрин ирлцүгү Советмүдәр өгсн һазр харслтын кергин төлә һазр гиж тоолгдна.

Харслтын кергин төлә һазр өглһнә диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствар йилһгднә.

II бөлг. Хәәврин көл...

Заасн һазрт теднә күцллә эс ирлцжәх үүлдвр күцәж болшго.

Заповедникүдин, келн-әмтнә парксин, заказникүдин (аңһучллһна һазрас нань), йиртмҗин бумбсин диг-дараг теткхин төләд тер диг-дара күцәлһиг теткллһнд харшлтан күргдг үүлдвр бурушагч харлһна зонмуд үүдәгднә.

Йиртмҗ харлһна чинртә һазр олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствд йилһгднә.

59-ч статья. Эмнүлин чинртә һазр

Эмнүлин чинртә һазрин тоод гемәс гетлглһиг болн эмилһиг бүрдәлһнд түслдг йиртмҗин эмнүлин таалта һазрин участкуд орна.

Эмнүлин чинртә һазр онц харгдх зөвтә.

Йиртмҗин эмилһнә таалыг болн әмтнә амрлһнд туста таалыг харлһна үүлдврнь эс ирлцжәх предприятьмүд, учреждеӊьс, организацс олзлтха гиж һазрин участкудыг өгч болшго.

Эмнүлин чинртә һазр олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствд йилһгднә.

60-ч. статья. Рекреационн чинртә һазр

Рекреационн чинртә һазрин тоод әмтн олар амрхин болн туризмин төләд олзлгддг һазр орна.

Тер тоод амрлһна гермүд, пансионатмуд, санаторийм үд, туристск базмуд, паркс, лесопаркс, сурһулин-туристск хаалһс, маркированн трассмуд, пионерск болн спортивн лагерьмүд бәәдг һазрин учаткуд орна.

Шишлң күцлтәһәр олзллһнд харш болжах үүлдвр рекреационн чинртә һазрт күцәж болшго.

Заасн һазр олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствд йилһгднә.

61-ч статья. Туужин-культурин чинртә һазр

Туужин-культурин чинртә һазрин тоод туужин-культурин заповедникүдин, мемориальн парксин, үкәрмүдин, археологическ болн архитектурн бумбсин һазр орна.

Шишлң күцлтәһәр олзллһнла эс ирлцжәх ямаран чигн үүлдвр терүнд күцәж болшго.

Заасн һазр олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствд йилһгднә.

VIII әңг. Ө-шуһу модна саңгин һазр, усна саңгин һазр болн көрңгин һазр

62-ч статья. Ө-шуһу модна сангин һазр

Ө-шуһу модна сангин һазрт ө-шуһу модта һазр, бас тер мет ө-шуһу модн уга болв чигн урһа модна эдл-ахун кергт өгтдсн һазр тоолгдна.

Урһа модна эдл-ахун органмудла зөвшәрәд, улсин депутатнрин бәәрн Советмүд ө-шуһу модна сангин һазриг цаг-зуур олзллһнд селәнә эдл--ахуд өгч чаджана.

Заасн һазрин төлә шаңгнь эн Закана 31-ч статьяд темдглгдсн диг-дараһар авгдна.

Ө-шуһу модна сангин һазр олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствд йилһгднә.

63-ч статья. Усна сангин һазр

Усна сангин һазрин тоод усна тогталмуд, гидротехническ болн усна эдл-ахун талдан сооруженьс бәәдг, бас тер мет усна тогталмудын, эдл-ахус хоорндк каналмудын болн коллектормудын көвәд отводын төләд йилһгдсн һазр орна. Әмтн уудг, бәәцин, эмнүлин болн талдан чигн керг теткдг, усна эдл-ахун, селәнә эдл-ахун, промышленн, заһсна эдл-ахун, энергетическ болн государственн болн общественн керг теткдг сооруженьс тосххин болн олзлхин төләд усна сангин һазр олзлгдна.

Усна сангин һазр олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствд йилһгднә.

64-ч статья. Государственн көрңгин һазр

Онц зөөрт, олзллһнд болн эдллһнд [illegible] өгтдсн цуг һазр государственн көрңгин тоод орна. Бас тер мет эврә зөөр боллһн, олзллһн болн эдллһн эн Закана 27—28 статьяһар уурулгдсн һазр тер тоод орна.

Государственн көрңгин һазр улсин депутатнрин Советмүдин медлд бәәнә, тегәд эн Заканла ирлцәтәһәр һолгчдан селәнә эдл-ахун кергин төләд граждамудт эврә зөөр гиж, олзллһнд болн эдллһнд өгтднә.

IX әңг. Һазр олзлачнрт, һазр эдләчнрт һаруһинь болн селәнә ...

врт оруллһнд, һазрин ид-чинрин болн ө-шуһу модна сангин һазрин олзинь өөдлүлхин төләд олзлгдна.

Һаруг данцалһна кемҗән болн диг-даран, бас тер мет һаруг данцалһнас сулдхгджах предприятьмүдин, учреждеӊьсин, организацсин перечень РСФСР-ин, Хальмг ССР-ин законодательствд йилһгднә.

X әңг. Һазриг харлһн

67-ч статья. Һазр харлһна күцлмүд, төрмүд

Олзта-тустаһар олзллһнур, селәнә эдл-ахун эргцин һазриг учр-зөв угаһар авлһиг уурүллһнур залгдсн зөвйосна, бүрдәмҗин, экономическ болн талдан чигн керг-үүлдврмүдиг антропогенн, бас тер мет һазрин ид-чинриг шинәс тогталһнд болн өөдлүллһнд, ө-шуһу модна саңгин олз-тусинь өөдлүллһнд харшлтан күрглһнәс харлһна һазр харлһн орлцулна.

Йиртмҗин нәрн бүрдәәс (экосистемс) гиж тоолад, терүнә зональн болн региональн онцин учрт авлһтаһар һазриг комплексн кевәр олзллһна ул деер һазр харлһн күцәгднә.

Һазриг олзта-тустаһар олзллһна систем көрңгиг әрвллһнә чинртә болх зөвтә. Һазрин көрс хадһллһиг, урһмлын болн аһрусна делкәд, геологическ породмудт болн эргндк һазр-уснд му нилчән күрглһ хаслһиг темдглх зөвтә.

68-ч статья. Һазр харлһна учр-утх болн диг-даран

Һазрин эздүд, һазр олзлачнр болн һазр эдләчнр күцәнә:

эргндк һазриг эвтәһәр бүрдәлһиг;

һазрин ид-чинриг, бас тер мет һазрин талдан чигн онцчиг шинәс тогталһиг болн өөдлүллһиг;

усна болн салькна эрозяс, усна авлһнас, үлмтлһнас, хойрдад хужртлһнас, хагслһнас, давталлһнас, производствин шагар, химическ болн радиоактивн веществосар, эвдрлтин талдан процессмүдин шагар бузрдлһнас һазриг харлһиг;

селәнә эдл-ахун һазрт шагшг урһмл болн урһа үүрмг модн икәр урһлһнас, һазрин культур техническ бәәдлиг муурулдг талдан процессмүдәс һазр харлһиг;

кемр таллан арһар һазрин көрснә ид-чинриг шинәс тогтаж болшго болхла, селәнә эдл-ахун үрсн һазриг консервацллһиг;

эвдрсн һазриг рекультивацллһиг, терүнә ид-чинринь болн туста талдан онцинь өөдлүллһиг;

һазриг эвдлһнлә залһлдата көдлмш кесн цагт ид-чинртә көрсинь авлһиг, олзллһиг болн хадһллһиг.

Цугсоюзн болн республиканск программсин кемҗәнд государственн органмуд кергтә керг-үүлдврмүд күцәнә.

Һазр харлһна диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствд йилһгднә.

69-ч статья. Һазрин чинрт үлмәһәр күргдг объектсин, гермүдин болн тосхлтсин зура келһнд, тедниг тосхлһнд болн эдлврт оруллһнд экологическ неквр тәвлһн

Шин болн ясгджах объектс, гермүд болн тосхлтс бәәрлүлсн, зуралсн, тосхсн, эдлврт орулсн цагт, тер мет һазрин чинрт му үлмәһән күргдг шин технологий олзлсн цагт һазр хәләж харлһна керг-үүлдврмүд темдглҗ авгдх болн күцәгдх зөвтә.

Һазриг урлһнәс болн эвдрлһнәс харсдг керг-үүлдврмүд эс теткгдсн болхла объектсиг эдлврт оруҗ болшго, технологийс олзлж болшго.

Һазрин чинрт үлмәһән күргдг объектс бәәрлүллһнә тер һазр олзллһна, йиртмҗ харлһна болн нань чигн органмудла ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствин батлсн диг-дараһар зөвчлгднә.

70-ч статья. Һазр олз-тустаһар олзллһиг болн харлһиг экономическ урмдуллһн

Һазр олзта-тустаһар олзллһиг болн хәләж харлһиг экономическ урмдуллһн һазрин эздүд, һазр медлдән бәрҗәх улс болн һазр олзлҗах улс һазрин шиминь хадһллһна болн шинәс тохраллһна сә хәәдгнь өөдлүлхин төлә, һазриг производственн үүлдврин му йовдлмудас харсхин төлә залгджана, терүнд ним эв-арһ оржана:

бийсннь гемәр биш, талдан учрар эвдгдсн һазриг шинәс тохрахин төлә союзн, республиканск эс гиж бәәрн бюджетин мөнг олзллһн;

селәнә эдл-ахуд олзллһна девсңдән бәәх эс гиж көдлмш келһнә проектд хәләгдсн кемд терүнә бәәх бәәдлинь ясруллһна девснд бәәх һазрин участкуд олзлжах улсиг мөнг өглһнәс сулдхлһн;

льготн кредитмүд өглһн;

бийсннь гемәр биш, талдан учрар эвдгдсн участкудыг цаг-зуур олзлдгинь уурулсна ашт бюджетәс данцалһна хув мөнг өглһн, олз-оруһинь баһруллһн;

һазрин чинринь ясрулсн, һазрас болн урһа модна сангин һазрас эдл-ууш авлһиг өөдлүлсн, экологическ цевр продукц һарһдг төләднь мөрәллһн.

Һазр олзта-тустаһар олзллһнла болн хәләж һарлһнла залһлдата керг-үүлдврмүд күцәлһнә диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствәр тогтагдна.

XI әңг. Һазр олзллһиг болн ...

Государственн һазрин кадастрт һазрин зөв-йосна диг-дарана туск, терүг эздүдт, һазр медлдән бәрдг улст болн һазр олзлдг улст хуваж өглһнә, һазриг категорьсар хувалһна туск, һазрин чинрин характеристикин болн улсин эдл-ахун халхд һазр ямр дүңгә үнтә болжахин туск эрк биш кергтә зәңгс болн документс орна.

Топографо-геодезическ, картографическ, почвенн, агрохимическ, геоботаническ болн нань чигн шинжллтс болн хәәврин көдлмш кеж, һазрин эздүдиг, һазр медлдән бәрдг болн һазр олзлдг улсиг темдглж бичж авч, һазриг тоод авч болн үнлж государственн һазрин кадастр кегднә.

Государственн һазрин кадастриг һазрин кец-таал ясрулдг медлг государственн органмуд нег системәр государственн бюджетин мөнгәр күцәнә.

Государственн һазрин кадастр келһнә диг-даран СССР-ин Министрмүдин Советәр тогтагдна.

XIII әңг. Һазрин кец-таал ясруллһн

76-ч статья. Һазрин кец-таал ясруллһна күцл

Һазрин законодательств күцәлһнә, һазр олзллһар болн хәләж харлһар улсин депутатнрин Советмүдин авсн шиидврмүд күцәлһнә төлә, сән экологическ бәәдл тогтахин болн йиртмҗин бәәдлинь ясрулхин төлә залгдсн керг-үүлдврмүдин систем һазрин кец-таал ясруллһнд орна.

Һазрин кец-таал ясруллһнд ним керг-үүлдврмүд күцәлһн хәләгднә:

1) таавр келһн, һазрин көрң олзллһна болн харлһна республиканск болн региональн программс, схемс болн һазрин кец-таал ясруллһна схемс үүдәлһн;

2) эн һазрт административн-территориальн бүрдәцсин межә темдглҗ авлһн;

3) һазр медлдән бәрлһнә болн олзллһна шин участкуд бүрдәлһнә болн ода бәәхинь диглллһнә проектс келһн болн һазрин бәәрнь эв уга болхла терүгинь уга келһн, һазрин участкуд йилһж өглһн, һазр медлдән бәрдг болн олзлдг зөв эдлжәхинь иткүлжәх документс белдлһн;

4) эвдрсн һазрин рекультивац келһнә, һазриг эрозяс, хужртлһнас, оползняс, уср орлһнас харслһна, селәнә эдл-ахун тәрәнә һазриг ясруллһна, шин һазр эдлврт оруллһна көдлмшин проектс үүдәлһн;

5) йиртмҗ харлһна, рекреационн болн заповедн онц диг-дарата һазрмуд бәәрлүллһнә учринь цәәлһлһн болн теднә межә темдглҗ авлһн;

6) балһсна, поселкудын болн әмтн бәәдг селәнә пунктсин межә темдглҗ авлһн;

7) топографо-геодезическ, картографическ, почвенн, агрохимическ, геоботаническ болн шинжллһнә болн хәәврин нань чигн көдлмш келһн.

77-ч статья. Һазрин кец-таал ясруллһиг бүрдәлһн болн терүг келһнә диг-даран

Һазрин кец-таал ясруллһн бюджетин мөңгәр һазрин кец-таал ясрулдг государственн органмудар күцәгднә.

Һазрин кец-таалла, һазрин участкудыг давснас, оползняс, уси авлһнас болн хужртлһнас харслһнла залһлдата һазрин кец-таал ясруллһна проектсиг һазрин эздүдин, һазр медлдән бәрдг, һазр олзлдг улсин седвәрәр теднә мөңгәр һазрин кец-таал ясрулдг талдан организацс үүдәнә.

XIV әңг. Һазрин туск зүткәг хаһллһн болн һазрин законодательств эвдсн төләдән даавр даалһн

78-ч статья. Һазрин туск зүткә хаһлдг зөв эдлжәх органмуд

Һазрин туск зүткәг улсин депутатнрин бәәрн Советмүд, зарһ эс гиж государственн арбитраж хаһлна.

Һазрин туск хәрлцәнлә залһлдата зөөрин туск зүткәг зарһ эс гиж государственн арбитраж эднд өгсн медллә ирлцүлҗ хаһлна.

Һазрин эзн боллһна, һазрин участкуд медлдән бәрлһнә болн олзллһна зөв өглһнлә, тер зөвинь хәрү авлһнла болн уурүллһнла залһлдата һазрин туск зүткәг зүг зарһ хаһлна.

дан һазр үрәсн, теднг химическ болн радиоактивн веществоһар, производственн үлдлмүдәр болн бузр усар бузрдасн;

һазрин бәәдлд му нилчән хальдажах объектс бәәршүлсн, тосхсн, зуралсн, эдлврт орулсн;

һазр олзллһна туст йиртмҗ харлһна диг-дарана некврмүд эс күцәсн;

цаг зуур олзлжасн һазриг хәрү өглһнә диг-дараг эвдсн эс гиж тер һазриг хәрү олзлж болхин төлә ясруллһар даалһврмудан эс күцәсн;

һазрин шимтә көрсинь эвдсн болн үрәсн;

...РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствәр йилһгдна.

...кооперативн ... эврә зөөр гиҗ хулдҗ авч болҗана.

VI әңг. Промышленностин, көлгн-күчнә, залһлдана, харслтын болн селәнә эдл-ахун биш нань чиги зүстә һазр

55-ч статья. Промышленностин, көлгн-күчнә, залһлдана болн селәнә эдл-ахун биш нань чиги зүстә һазр

ТедND даалһсн кергиг күцәлһнә төлә предприятьмүдт, учрежденьст болн организацст эдллһнә эс гиҗ олзллһна төлә улсин депутатнрин ирлцнгү Советмүдәр өггдсн һазр промышленностин, көлгн-күчнә, залһлдана болн селәнә эдл-ахун биш нань чиги зүстә һазр гиҗ тоолгдна.

Батлсн диг-дараһар тогтасн нормла болн проекти-техническ документацла ирлцәтәһәр заагдсн күцлмүдин төлә өггдҗәх һазрин участкудын кемҗән йилһгднә. участкуд өглһн болхла тедниг эдлврт оруллһна диг-дараг учртаһ авч күцәгднә.

Уулын отвод келһнә болн урднь олзлсн аһув рекультивацин таал күцәгдхлә, һазрин өр шинжллһнә төлә предприятьмүдт, учрежденьст болн организацст һазрин участкуд өггднә.

Кергтә болхла, бәәрн әмтнә әәмшг уга бәәлһиг теткхин болн промышленн, көлгн-күчнә болн нань чиги объектс олзллһна төлә кергтә таал теткхин кергт һазр олзллһна онц диг-дарата зонмуд тогтагдна. эн саамд һазриг эвраннь зөөртән авсн, һазриг эзлҗәх болн олзлҗах әмтнәс һазрин участкуд авгдхш.

Заагдсн зонмуд теднә сахәлһнә төлә тогтагдҗах предприятьмүд, учрежденьс болн организацс тер зонмудын меҗәг шишлн зааглгч темдгәр йилһх зөвтә.

Промышленностин көлгн-күчнә, залһлдана болн селәнә эдл-ахун биш нань чиги зүстә һазриг олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствәр йилһгднә.

56-ч статья. Харслтын кергин төлә һазр

Цергә әнгсиг, учрежденьсиг, цергә сурһулин заведеньсиг, СССР-ин Зертәзентә Чидлмүдин предприятьмүдиг болн организацсиг, меҗә харде, дотр-дудныя болн төмр хаалһин цергиг бәәршүлхин болн теднә дакгин үүлдврин төлә улсин депутатнрин ирлцнгү Советмүдәр өгсн һазр харслтын кергин төлә һазр гиҗ тоолгдна.

Харслтын кергин төлә һазр өглһнә диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствәр йилһгднә.

II БӨЛГ. ХӘӘВРИН КӨДЛМШ КҮЦӘЛҺНӘ ТӨЛӘ ҺАЗРИН УЧАСТКУД ОЛЗЛЛҺН.

57-ч статья. Хәәврин көдлмш күцәлһнә төлә һазр

Геодезическ, геологосъемочн кадастров, землеустройствин болн нань чигн шинжллт болн хәәвр күцәҗәх предприятьмүд, учрежденьс болн организацс эн көдлмшиг цуг һазрмудт, теднә һол зүснәс үлмә угаһар, тер һазрмудыг авлһн угаһар күцәнә.

Эн закана 8-ч статьин хәләсн күцц зөвлә ирлцәтәһәр нег җиләс ик биш болзгт улсин депутатнрин Совет заагдсн көдлмш күцәлһнә төлә зөв өгнә. Һазриг зөөртән авсн, һазриг эзлҗәх болн һазриг олзлҗах күүнлә батлҗах бооцанд заагдсн көдлмшиг эклх болзгнь, һазр олзллһна төлә мөнг өглһн, һаруг данцалһна болн һазриг урдк кевәр олзлхин төлә ясруллһна даалһвр болн нань чиги таал йилгһднә.

VII әңг. Йиртмҗ харлһна, эмнүлин, рекреационн болн туужин-культурин чинртә һазр

58-ч статья. Йиртмҗ харлһна һазр

Йиртмҗ харлһна һазрин тоод заповедникүдин, келн... әмтнә парксин, заказникүдин (аңһучллһна һазрас наһь) йиртмҗин бумбсин һазр орна.

...рт ө-шуһу модта һазр, бас тер мет ө-шуһу модн уга болв чигн урһа модна эдл-ахун кергт өгдсн һазр тоолгдна.

Урһа модна эдл-ахун органмудла зөвшәрәд, улсин депутатнрин бәәрн Советмүд ө-шуһу модна сангин һазриг цаг-зуур олзллһнд селәнә эдл-ахуд өгч чадҗана.

Эдсн һазрин төлә шаңгнь эн Закана 31-ч статьяд темдглгдсн диг-дараһар авгдна.

Ө-шуһу модна сангин һазр олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствд йилһгднә.

63-ч статья. Усна сангин һазр

Усна сангин һазрин тоод усна тогталмуд, гидротехническ болн усна эдл-ахун талдан сооруженьс бәәдг, бас тер мет усна тогталмудын, эдл-ахус хоорндк каналмудын болн коллектормудын көвәд отводын төләд йилһгд...

...эдл-ахун, селәнә эдл-ахун, промышленн, зәһсна эдл-ахун, энергетическ болн государственн болн общественн керг теткдг сооруженьс тосххин болн олзлхин төләд усна сангин һазр олзлгдна.

Усна сангин һазр олзллһна диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствд йилһгднә.

64-ч статья. Государственн көрңгин һазр

Онц зөөрт, олзллһнд болн эдллһнд эс өгдсн цуг һазр государственн көрңгин тоод орна. Бас тер мет эврә зөөр боллһн, олзллһн болн эдллһн эн Закана 27—28 статьяһар уурулгдсн һазр тер тоод орна.

Государственн көрңгин һазр улсин депутатнрин Советмүдин медлд бәәнә, тегәд эн Заканла ирлцәтәһәр һолдгчдан селәнә эдл-ахун кергин төләд гражданмудт эврә зөөр гиҗ, олзллһнд болн эдллһнд өгднә.

IX әңг. Һазр олзлачнрт, һазр эдләчнрт һаруһинь болн селәнә эдл-ахун болн модна эдл-ахун производствин һаруһинь даңцалһн

65-ч статья. Һазриг авлһна эс гиҗ һазриг цаг зуур олзллһнд авлһна, бас тер мет һазрин эздүдин, һазр олзлачнрин болн һазр эдләчнрин зөвинь хаслһна ашт учрсн һарут даңцалһн

Һазадын участкудыг эдллһнәс авлһна эс гиҗ цаг-зуур олзллһнд авлһна, бас тер мет һазрин эздүдин, һазр олзлачнрин болн һазр эдләчнрин зөвинь хаслһна ашт эс гиҗ предприятьмүдин, учрежденьсин, организацсин болн гражданмудын үүлдврәс көлтә һазрин чинр муурсна ашт учрсн һару күцц кемҗәнд (аллгдсн оруг тоод авч) һару үзсн эздүдт, һазр олзлачнрт болн һазр эдләчнрт даңцагдх зөвтә.

Авгдсн һазрин участкуд өггдсн предприятьмүд, учрежденьс болн организацс, бас тер мет үүлдврнь эздүдин, һазр олзлачнрин болн һазр эдләчнрин зөвинь хаслһиг эс гиҗ өөрхн бәәх һазрин чинриг мууруллһиг учрасн предприятьмүд, учрежденьс болн организацс ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствд темдглгдсн диг-даранла ирлцәтәһәр даңцагдна.

Һаруг даңцалһнла болн терүнә кемҗәһинь йилһлһнлә залһлдата зүткәг зарһ эс гиҗ государственн арбитраж хәләҗ хаһлна.

66-ч статья. Селәнә эдл-ахун болн урһа модна эдл-ахун производствин һаруһинь даңцалһн

Селәнә болн урһа модна эдл-аху заллһнла, эздүдин, һазр олзлачнрин болн һазр эдләчнрин зөвинь хаслһнла эс гиҗ предприятьмүдин, учрежденьсин болн организацсин үүлдврәс көлтә һазрин чинрнь муурлһнла залһлдатаһар селәнә эдл-ахун болн урһа модна һазриг авлһна ашт учрсн селәнә эдл-ахун болн урһа модна эдл-ахун һаруг эн һазр медлднь бәәх улсин депутатнрин Советмүд даңцах зөвтә.

Селәнә болн урһа модна эдл-ахун үүлдвр күцәлһнлә эс залһлдатаһар авгдсн селәнә эдл-ахун болн урһа модна һазр өггдсн предприятьмүд, учрежденьс болн организацс, бас тер мет селәнә эдл-ахун болн урһа модна һазр эргнәс һарлһнла эс гиҗ терүнә үн баһрлһнла объектсинь эргцд харлһна, санитарн болн харслтын зонмуд тәвгдлг предприятьмүд, учрежденьс болн организацс даңцана.

Һаруг даңцалһна диг-даранла ирлцәтәһәр орҗ ирҗәх средетвс шин һазр эдл...

...нас, давталлһнас, производствин шагар, химическ болн радиоактивн веществосар, эвдрлтин талдан процессмүдин шагар бузрдлһнас һазриг харлһиг;

селәнә эдл-ахун һазрт шагшг урһмл болн урһа үүрмг-модн икәр урһлһнас, һазрин культур техническ бәәдлиг муурулдг талдан процессмүдәс һазр харлһиг;

кемр талдан арһар һазрин көрснә ид-чинриг шинәс тогтаҗ болшго болхла, селәнә эдл-ахун үрсн һазриг консервацллһиг;

эвдрсн һазриг рекультивацллһиг, терүнә ид-чинринь болн туста талдан онцинь өөдлүллһиг;

һазриг эвдлһнлә залһлдата көдлмш кесн цагт ид-чинртә көрсинь авлһиг, олзллһиг болн хадһллһиг.

Цугсоюзн болн республиканск программсин кемҗәнд государственн органмуд кергтә керг-үүлдврмүд күцәнә.

Һазр харлһна диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствд йилһгднә.

...бийсинь гемәр биш, талдан учрар эвдгдсн һазрин шинәс тохрахин төлә союзн, республиканск эс гиҗ бәәрн бюджетин мөңг олзллһн;

селәнә эдл-ахуд олзллһна девсңдән бәәх эс гиҗ көдлмш келһнә проектд хәләгдсн кемд терүнә бәәх бәәдлинь ясруллһна девсңд бәәх һазрин участкуд олзлҗах улсиг мөңг өглһнәс сулдхлһн;

льготн кредитмүд өглһн;

бийсинь гемәр биш, талдан учрар эвдгдсн участкудыг цаг-зуур олзлдгинь уурулһна ашт бюджетәс даңцалһна хүв мөңг өглһн, олз-оруһинь баһруллһн;

һазрин чинринь ясрулсн, һазрас болн урһа модна сангин һазрас эдл-ууш авлһиг өөдлүлсн, экологическ цевр продукц һарһдг төләднь мерәллһн.

Һазр олзта-тустаһар олзллһнла болн хәләҗ һарлһнла залһлдата керг-үүлдврмүд күцәлһнә диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствәр тогтагдна.

XI әңг. Һазр олзллһиг болн хәләҗ харлһиг бүртклһн

71-ч статья. Һазр олзллһиг болн хәләҗ харлһиг государственн бүртклһнә төрмүд

Һазриг олзта-тустаһар олзлхин болн хәләҗ хархин төлә һазр олзллһиг болн хәләҗ харлһиг государственн бүртклһнә төрнь — цуг государственн болн олна органмуд, государственн, кооперативн предприятьмүд, учрежденьс болн организацс, тер мет гражданмуд һазрин законодательствин неквмүд күцәлһиг теткллһн.

72-ч статья. Һазр олзллһиг болн хәләҗ харлһиг государственн бүртклһнә үүлдвр күцәдг органмуд

Һазр олзллһиг болн хәләҗ харлһиг государственн бүртклһнә үүлдвриг улсин депутатнрин Советмүд, һазрин кец-таал ясрулдг органмуд болн тиим зөв эдлҗәх нань чиги государственн органмуд күцәнә.

Һазр олзллһиг болн хәләҗ харлһиг государственн бүртклһнә диг-даран ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствәр тогтагдна.

73-ч статья. Һазрин мониторинг

Һазрин мониторинг гисн — хүврлт болсиг болзгтнь иллкҗ медхин, терүг үнлхин, му авцта процессмүдиг хөрхин болн теднә ашинь уга кехин төлә һазрин көрңгин бәәх бәәдлиг шинжлҗ хәләдг систем.

Мониторингин структур, учр-утхнь болн терүг күцәлһнә диг-даран СССР-ин Министрмүдин Советәр тогтагдна.

XII әңг. Государственн һазрин кадастр

74 статья. Государственн һазрин кадастрин күцл

Һазр олзта-тустаһар олзлхин болн хәләҗ хархин, һазр олзллһна харлцәг залхин, һазрин кец-таал ясрулхин, һазр олзлсндан мөнг өглһнә учр-утхинь цәәлһхин, эдл-ахун үүлдвриг үнлхин, һазр олзллһнла залһлдата нань чигн керг-үүлдврмүд күцәхин кергт государственн һазрин кадастр улсин депутатнрин Советмүдиг, соньмсҗах предприятьмүдиг, учрежденьсиг, организацсиг болн гражданмудыг һазрин туск то-дигәр теткхин төлә кергтә.

75-ч статья. Государственн һазрин кадастрин учр-утх болн терүг келһнә диг-даран

...җәх документс белдлһн;

4) эвдрсн һазрин рекультивац келһнә, һазриг эрозяс, хужртлһнас, оползняс, усн...

...һазр медлдән бәрдг, һазр олдг улсин сезвәрәр теднә мөңгәр һазрин кец-таал ясрулдг талдан организацс үүдәнә.

XIV әңг. Һазрин туск зүткәг хаһллһн болн һазрин законодательств эвдсн төләдән даавр даалһн

78-ч статья. Һазрин туск зүткә хаһлдг зөв эдлҗәх органмуд

Һазрин туск зүткәг улсин депутатнрин бәәрн Советмүд, зарһ эс гиҗ государственн арбитраж хаһлна.

Һазрин туск харлцәнлә залһлдата зөөрин туск зүткәг зарһ эс гиҗ государственн арбитраж эднд өгсн медллә ирлцүлҗ хаһлна.

Һазрин эзн боллһна, һазрин участкуд медлдән бәрлһнә болн олзллһна зөв өглһнлә, тер зөвинь хәрү авлһнла болн ууруллһнла залһлдата һазрин туск зүткәг зарһ хаһлна.

Талдан республикин эзлҗәх һазрт һазр олзллһна төрәр нег республикин предприятьмүдин, учрежденьсин болн организацсин зүткәг хойр республикин әлчнрәс эдл тоотаһар бүрдәсн комиссьмүд хәләнә. Кемр комиссь зөвчлсн шиидвр батлҗ авч эс чадхла, эн төрмүдәр һарсн зүткән ССР-ин Союзин, РСФСР-ин законодательствәр тогтагдсн диг-дараһар хәләгдх зөвтә.

Улсин депутатнрин Советин шиидвриг бурушасн цагт, терүг күцәлһн цаг зуур зогсагдна.

79-ч статья. Һазриг зөөр гиҗ эдллһнә, олзллһна зөвиг эвдҗәх үгцәсин йоста биш бәәдл

Һазриг зөөр гиҗ эдллһнә, олзллһна зөвиг эвдәд, һазрин участкуд хулдлһн, хулдҗ авлһн, белгллһн, өгйәллһн, эврә дурар сольлһн йоста биш болна.

80-ч статья. Һазрин законодательствиг эвдсн төләдән гражданск, административн болн уголовн даавр даалһн

Һазрин участкуд эврә дурар эзлҗ авсн;

селәнә эдл-ахун болн талдан һазр үрсн, теднә химическ болн радиоактивн веществоһар, производственн үлдлмүдәр болн бузр усар бузрдасн;

һазрин бәәдлд му нилчән хальдаҗах объектс бәәршүлсн, тосхсн, зуралсн, эдлврт орулсн;

һазр олзллһна туст йиртмҗ харлһна диг-даранә неквмүд эс күцәсн;

цаг зуур олзлҗасн һазриг хәрү өглһнә диг-дараг эвдсн эс гиҗ тер һазриг хәрү олзлҗ болхин төлә ясруллһар даалһврмудан эс күцәсн;

һазрин шимтә көрсинь эвдсн болн үрәсн;

меҗән темдгүд, һазр олзллһна меҗә эвдсн;

һазриг государствин тоод авлһна, темдглҗ бичлһнә болн үнллһнә то-диг хажилһсн әмтн ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствлә ирлцәтәһәр гражданск, административн болн уголовн дааврла харһулгдна.

Һазрин законодательств эвдсн талдан йовдлмудын туст чиги РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин законодательствәр даавр тогтагдҗ чадхмн.

Һазрин законодательств эвдснә ашт күргсн һаруг предприятьмүд, учрежденьс, организацс болн гражданмуд даңцах зөвтә.

Эврә дурар эзлҗ авсн һазрин участкуд закани бишәр олзллһна цагт һарһсн һаруг даңцалһн угаһар эзднь хәрү өггднә. Олзлх бәәдлд һазрин участкудыг ясрулҗ күрглһн, тер дотр тосхлтсиг авч хайлһн, һазрин участкудыг эврә дурарн эзлҗ авсн предприятьмүдин, учрежденьсин, организацсин болн гражданмудын мөңгәр күцәгднә.

XV әңг. Нарт делкән бооцас

81-ч статья. Нарт делкән бооцас

Кемр ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин нарт делкән бооцанд тогтагдсн зокалмуд ССР-ин Союзин, РСФСР-ин болн Хальмг ССР-ин һазрин законодательствд бәәдг зокалмудас талдан болхла, тер цагт нарт делкән бооцана зокалмуд олзлгдна.

(Чилгчнь. Эклцнь 205—206-ч тойгудт).

● Хальмгин автономин 70 җилин өөн

Ончрсн улсин нериг мартхмн биш

Мана Хальмгин һазрт Советин йосн тогтад дали җил болҗ йовна. Эн дали җилин эргцд олн хүврлт болв. 1920-ч җилд Хальмг таңһч бүрдәлһнд Чапчан Арш, Амр-Санан, Пүрвән Анҗур, Шалан Җеергә, Овшин Сегләнань чигн олн улс шунмһаһар альк нег төрт орлцҗ көдлҗ йовснь лавта. Тер улс Сталинә әрк шиллһнлә, хар гәрлә харһҗ, күчр-күнд засгла харһулгдсн бәәсмн. Ода тер улс әмд уга болвчн нернь цеврлгдцхәв. Һучлгч җилмүдин цагт колхоз-совхоз бүрдәд, әмтнә җирһл ясрҗ йовх цагт әмтнд таалтаһар көдлҗ йовсн улс бәәсмн. Теднә зәрмнь: Гахан Дорҗ Халтшович Баһ Дөрвдә дөрвн селәнә Советин ахлач болҗ, «Красноармеец» колхозин ахлач болҗ көдлҗ йовсмн. Эн күн олн күүкатә бәәсн бийнь, эврә сәәнәр көдлҗ йовсмн. Сталинә цагт негчн сурлһ өгсн күн биш. Дааһа өмн мана Баһ Дөрвдәс хөрн тавн дууна һазрт «Уралан» гидг нертә колхозин ахлач болҗ Ямана Җанҗ Улюмджиевич гидг күн көдлҗ йовсмн. Колхоз түрҗ йовсн бийнь олн колхозникүдин ни-негн, сән көдлмшин нилчәр колхоз өөдән һарсмн. Тиигҗ әмтнлә ниитә кевәр көдллг толһачнр тер цагт олн бәәсмн. Теду ода уга.

1941-ч җилд Алдр дән эклхд мана Баһ Дөрвдәс зөвәр олн залус, көвүд мана байрта җирһлин төлә, орн-нутган харслһнд орлцад, әмнәсн хаһцсн улс цөн биш. Теднә дунд Саткун Пүрвә Ар Кавказ харслһнд орлцад залу-зөрмг кевәр дәәлләҗ йовад әмнәсн хаһцсмн. Тер мет Җалкан Пүрвә бас дәәнд одад, кесг ачлврар: орден медальмудар ачлгдад, Молотовд Широковск ГЭС-т көдлҗ йовад өңгрлә. Шагдан Цаһан Кетеевич 1939-ч җил цергт мордсн күн. 42-ч җилд, туршулын баһ әңгин толһач болҗ йовад, Ленинградск областин Подпорожье балһс харсҗ авлһнд залу-зөрмг кевәр дәәлләд, әмнәсн хаһцсмн. Бадмин Дорҗ Мачкаевич 41-ч җил Украинд Харьков балһсна өөрчаңһ, күчтә дәәлләнд зөрмг кевәр орлцад, бас әмн өгсмн.

1942-ч җил Ворошиловин нертә колхозд көдлҗәсн 18 нас күрәд уга Җирһлә Бамба Утнасунович орн-нутган харсхар эврә сән дурарн цергт мордсмн. 43-ч җилин һаха сарин хөрәдин алдид Украинә Прохоровк селә харсҗ авлһнд күчтә дәч болсна тускар Румянцевин бичсн «Красные лампасы» гидг девтрәс медгдв. Эн дәәлләнд Бамба көвүн залу-зөрмгәр ноолдснь өөрнь йовсн үүрмүдтнь тодрха кевәр тодлгдв. Бамба бийнь хооран цухрл уга, бийәснь хол биш, цөөкн метр һазрт бәәсн йисн немшиг толһачтаһинь уга кеһәд, гранат шивәд зер-зевинь хамх цокад күүчен төләднь, хамдан йовсн олн үүрмүднь өмәрән йовҗ бат диилвр бәрсн бәәҗ. Тиим диилвр бәрсн көвүн йоста баатр йовдл һарһсмн. Теду мет баатр көвүд, залус мана Хальмгт цөн биш бәәсмн.

ОВШИН Нәәвд.
Баһ Дөрвд селән.

●Мана умшачнрин зәрм тодлвр

Эн җилин үкр сарин 4-д Хальмгин автономин 70 җилин өөн темдглгдҗәнә. Республикин күч-көлсчнрин эн ик байрин өмн өргнд мана газетин шунмһа гисн нег умшач О. М. ЯШКУЛОВАЛА харһад, бичкндк, баһ цаган тодлад, һучдгч болн дөчдгч җилмүдт хальмгуд яһҗ бәәснә тускар келҗ өгхиг сурлавидн. Келхд, медәтә эн күүкд күн бичкндән эк-эцкән геећәд, нилх күүкдтәһән Сиврүр туугдад бас ик зовлң үзлә. Медәтә болсн бийнь ода күртл шулун-дулун, үгтә-күүртә күн кесг сольн юм келҗ өгв.

Туужиг дәкнәс бичҗ болшго

— 1920 җил Харан Худг гидг һазрт төрләв. Цөөкн җил давсна хөөн эк-эцкән геећәд Харба селәнд бәәдг боллав. Өдгә цагт эн селән Юстинск районд бәәнә. Хөөнь Енотаевск бичкдүдин герт бәәҗәһәд комсомольск баһчудын школд (ШКМ-д) орҗ сурв. Тегәд йовҗ педтехникумин сурһульчнрин тоод орад 1940 җил терүг төгсәләв. Дәәнә өмн мана хальмгуд яһҗ бәәсиг меднәв, эврән үзҗ йовлав, ода күртл тер цагиг мартад угав, — гиҗ Ольга Манджиевна мана күүндвриг эклв.

Тер хол цагин тускар дегтрт умшхла дала юмн тодлгдхш. Болв үзҗ медсн күүг соңссна хөөн келсн үг болһн чееҗд орна. Хальмгудын ик зунь мууһар бәәдгиг соңсҗ йовлав. Тиим болв чигн әмтн түрү-зүдү бәәлә, ишкә герәрн нүүдг билә гисн үгмүдиг тер цага җирһл үзсн күүнәс түрүн болҗ соңсув. Көгшн әәҗ бәәсн бийнь бичкн, баахн болад тиим юмна тускар сурх санан ормдн биш. Тегәд чигн Хальмгин тууҗ меддг, давсн цагин тускар олнд келҗ чадх әмтнлә әрк биш харһх кергтә. Хальмг улсин тууҗ ямаран һашута болсн бийнь терүг дәкнәс бичҗ болшго. Зуг терүг мартлго иргч үйд күргҗ медүлхл мет давсн тер цагт учрсн йовдлмудыг, әмтнә зовлңгиг эн мартшго.

— Һучдгч, зәрмнь дөчдгч җилмүд күртл ишкә герт бәәдмн. Арһтань болн чидлтәнь землянкс кеҗ авдмн. Ишкә герт бәәдг зәрм әмтн эдмүр ирәд хондгиг тодлнав. Кулакуд туугдсна хөөн теднә малыг колхозд орулсмн. Юста селәнд бүрдсн «Хамцан» гидг колхозин ахлачд Салан Һәрә гидг күн йовла. Ним сән: олн малта колхозмудла зерглҗ 40—50 үкртә. 100 һар хөөтә муухн колхозмуд бас бәәлә. Түрүн зерглән әгл әмтн му үзҗәсмн. Әәдрхнд одад ШКМ-д, педтехникумд сурчасн цагтан талдан җирһл үзв. Хальмг Базра әмтн теегин талдан әмтнәс невчк сәәнәр бәәдг билә. Тер бийсвч» гиһәд бәәдмн. Эн үгмүд ода мартгдад олзлгдлган уурчана, теднд сергәх кергтә. Эрктнәс Бадман Нимгр, Баһ Цоохрас Натра Пүрвә, Харахусас Шучан Далңта, Ик Цоохрас Лееҗнә Манҗ гидг улс «боодгчд» заагдҗ эн үүл даажала. Үлгүрнь, Лееҗнә Манҗ урн, керг күцәдг күн билә. Өдгә цагин кооперативин дүрәр эн ишкә гермүд, терг, тергтнә төгә, әмәл, ногт, хазар нань чигн тоотиг кеҗ хулддмн. Керг-төрин хәләцтә иим улсиг хөөннь кулакудт зааһад туућад уга кечкв.

Лавк бәрдг, нань чигн көдлмш кедг арһта улс билә. Тер бийнь хальмгуд нег-негән йилһлго ни-негн бәәҗ, хорта юм һарһдмн биш, гиҗ дәкн нег келҗәнәв.

Тодлхла, нань чигн юмн арһ хәәх кергтә. О. М. Яшкулова ик үүлд эс йовсн бийнь хальмгудын туужин зәрм халхсиг секхнь лавта. Хүвснь нег әәмгә, нег төрлә улстан нудн-амн болҗ дөң болдмн. Мал авч ирсн улст амдан болладад үнтәһәр хулдхднь дөңгән күргҗәлә.

«Отгин боодгч» гиһәд бәәдмн. Тер цагт бәәсн хошуд, эркти, баһ цоохр болн нань чигн әәмгүдт тиим әмтн билә. Өдгә цагт тедниг депутатнрла дүңцүлҗ болхмн. Энтн әмтн эврән һарһад заасн улс. Дәкәд базрт орм зааж өгдг, нань чигн көдлмш кедг «хадала. Культштурм һарч ирәд камзолла ноолдан эклв. Хурл-хуврглуд күүчгдәд бас му юмн һарв. Тегәд чигн дәәнә өмн хальмгуд дала сәәнәр эс бәәсиг, му үзҗ йовсиг тодлнав. Болв мана хальмгуд, ик зовлң үзсн бийнь, урдкла әдл тевчңгү, ни-негн бәәхш. Ода күртл үлү үзлг, нег-негән муутхдг йовдлмуд учрна. «Җаңһрин» 550-ч җилин ончта өөн байрин бәәдлд темдглгдв. Эңүнә дару мана хальмгудын санан-серл өөдлх, гиҗ саңҗалав. Болв төрскн келәр һардг һаңцхн «Хальмг үнн» газетин умшачнрин то нидн җилинәс баһ болҗахиг соңсчкад һундрхад бәәәв. Баһчуд келсн эн үгмүд тодлад төрскн келән, туужан медх арһ хәәх зөвтә. Видн дөң болсиг бичә марттха. Хальмгин автономин 70-ч җилин өөн мана келн-улсин байр болсн бийнь иргчин тускар мартхмн биш, — гиҗ О. М. Яшкулова үгән төгсәв.

Би келсн үгинь соңсад, хая-хая ахрхн сурврмуд тәвәд, келсинь тодлулҗалав. Тегәд эн әмгн көдлҗәсн Пальмовин нертә музейин нег хорад кесгтән күүндәд суувидн. Музейин экспонатмуд эн төрәр күүндвр кехд сән дөң болв. Давсн җилмүдин, бәәрн һазрар учрсн йовдлмудын тускар келҗ өгч чадх кеду күн мана республикәр бәәдг болх? Тедниг бәәсн деер, харһад, тодлврмудынь бичҗ авхла сән болх билә. тодлврмударн хувалцв. Иргчдән нань чигн сольн харһлтс болх, гиҗ ицҗәнәв.

САНЬҖ-ҺӘРӘН Иван,
мана корр.

Залу күн — заңһсн талан

Яшкульск района «Гашунский» совхозин ах хөөч Очиров Василий Манджиевичиг мана республикд меддго күн уга болх. Олн җилин туршт терүнә тускар республиканск газетд бичсн материалмудыг негдүләд барлхла бүкл очеркмүдин хуранһу болхнь маһд уга. Тегәд чигн эн байн дамшлт хоршасн хөөчин күч-көлснә күцәмҗсин тускар болн ямаран орденмүдәр болн медальмудар хөөч ачлгдсна тускар дәкнәс давтхмн биш. Йоста теегин эзн Василий Манджиевич урдк кевәрн җиләс җилд зураһан давулҗ көдлҗ йовна гиҗ зуг келх кергтә.

Ода болхла би В. М. Очировла залһлдата оңдан юмна тускар бичхәр седләв. Үлгүрнь, яһад, юн учр деерәс эн күн Сиврәс нааран, төрскн һазрурн ирн, өвкнриннь эрдмән шүүҗ авчкад ода күртл нег ормдан көдлә? Зәрмснь эн сурврт хәрү огчәһәд, хөөч йир даавр-та күн бәәҗ гиҗ темдглхмн. Зәрмснь Василий Манджиевичин бат хәләцинь темдглхнь лавта. Наадксны болхла, эн тоомсрта күүнә тускар ухалҗаһад хамгин түрүнд терүнә өөдән мергҗлтд учр бәәнә гицхәнә. Зуг көдлмшән сәәнәр медд! күн нег ормдан көдләд йовдмн гиҗ тедн эврәннь тоолвран цәәлһнә.

Цуг эн тоолврла зөвшәрллго бәәж болшго. В. М. Очиров лавта даавр-та, бат хәләцтә, көдлмштән эвтә-довта күн. Болв Василий Манджиевичин заңгин дәкәд нег ончин тускар эс келхлә терүнә туск келвр күцц биш болх гиҗ сангдна. В. М. Очиров көдлмштән йир дурта күн, дурн бәәхлә ямаран чигн керг бүтдмн.

Р. Астахован цоксн зург.

●Хальмг ССР-ин Министрмүдин Советд

Зөв-йос эвдлһнә өмнәс чаңһар ноолдхмн

Республикд зөв-йос болн зака эвдлһнә өмнәс ямаран ноолдан кегдҗәхин туск төрмүд шидр болсн Хальмг ССР-ин Министрмүдин Советин Президиумин сүүрт хәләгдв.

Республикд зака болн олна диг-дара эвдлһнә йовдл йир ик болҗ, үүмәтә бәәдл учрҗахнь темдглгдв. Давсн җилин эн кемлә буру йовдл һарһгдсна кемҗәг дүңцүлхлә эн җилд учрсн буру йовдлмудын тонь зөвәр икдв.

Аля-аад йовдл һарһлһн 15,6 процентд өөдлв. Ним йовдл Элст балһснд, Каспийск, Малодербетовск, Целинн, Яшалтинск болн Яшкульск районар икәр һарчана. Олна [illegible] тонь бас икдв. Зөв-йосна органмудт көдлдг әмтнә өмнәс модьрунар бийән бәрҗ, зака эвдҗәв. Аля-аад йовдл баһчуд дунд икәр һарһгдна. Зәрм баһчуд әрк уuһад, олна диг-дара эвдна. Ним буру йовдл һардгин һол учр-утхнь әркдлһнә болн әркд авгдлһна өмнәс чаңһ ноолдан эс кегдҗәхд бәәнә. Бәәрн Советмүд, предприятьмүдин, организацсин һардачнр күч-көлсч коллективсәр сурһмҗин көдлмшт оньган сулар өгчәхнь икәр шалһгдв.

Олна зөөр харлһна туст бас ик дуту-дундс бәәхнь илдкгдв. Әср йовдл һарһлг әмтнә өмнәс ноолдлһна көдлмш Каспийск, Кетченеровск, Малодербетовск, Октябрьск, Приютненск, Сарпинск районар сул болҗана. Эзн биш йовдл һарһлһн бас баһрҗахш. Эдл-ахун органмуд оньган сулар өгчәхнь темдглгдв.

Хальмг ССР-ин Министрмүдин Советин Президиум зәләсн тәрәри батлҗ авсн тогтавртан Хальмг ССР-ин дотр-дундын министерствин, әәмшг уга бәәлһнә Госкомитетин болн зөв-йосна нань чигн органмудын хашц үүлдврин темдгләд, олна диг-дара эвдлһнә өмнәс ноолда кеҗ, бәәх дуту-дундсиг эрт уурулхиг үүрмүд Э. У. Баклановас, Е. Э. Дакиновас, К. С. Полторакас болн теднә дарукс чаңһар некв.

Хашңһар көдлснә һундлта ашмуд

Хальмг ССР-ин Министрмүдин Советин Президиумд республикин хот-хол эд-бод кеҗ һарһдг промышленностин предприятьмүдәр ямаран дуту-дундс һарчахин тускар орһн күүндвр болв. Йисн сарин эргцд хот-хол һарһлһар темдглгдсн зура күцәгдсн уга. Хот-хоолын промышленностин арвн негн предприятяс дөрвнь зураһан мел күцәсн уга. Тер тоод хот-хоолын «Элистинский» комбинат, балһсна үснә завод. Ут-тоодан йисн сарин эргцд 4 сай арслнга хот-хол һарһгдсн уга.

Республикин зәрм колхозмуд болн совхозмуд эд-бод кеҗ предприятьмүдүр цаатнь мах орулҗ өглго ик боомтг учрҗав. Үлгүрнь, бооцаһар колхозмуд болн совхозмуд әмд чиңнүрәр 65,6 миңһн тонн мал өгхин ормд, 4 миңһн 21 тонн мал орулҗ өгв. Черноземельск, Юстинск, Сарпинск, Каспийск, Ики-Бурульск района эдл-ахус баһар мал махнд орулҗ өгв. Җилин эклцәс наaран мах эд-бод кедг предприятьмүдүр 13,9 миңһн тонн мах орулҗ өгсн уга.

Үс эд-бод кеҗ һарһлһна кемҗән бас баһрҗ одснь темдглгдв. Каспийск, Яшкульск, Ики-Бурульск болн Приютненск районы эдл-ахусас үсн баһар үснә заводур орҗ ирв. Өткнь 2,5 процент күрдг үс һарһлһна зура күцәгдсн уга.

Хальмг ССР-ин Министрмүдин Советин Президиумин батлҗ авсн тогтаврт хот-хоолын болн эд-бод кедһнә промышленностин негдлтин һардачнрин хашц көдлмшнь темдглгдв. Тегәд негдлтин эркн директор үр А. О. Савгировас тер дуту-дундсиг уурулхин төлә керг-төрмүд темдглгдҗ авч, ахр болзгт уурулхинь чаңһар некв.

Минеральн немрмүд орулҗана

«Агропромхимия» болн «Агропромсервис» негдлтсин күч-көлсч коллективс иргч урһцд килмҗән өгч үүлдҗәнә. Давсн йисн сарин эргцд эдн тәрәнә теегт 1563 миңһн тонн органическ удобреньс цацв. Ики-Бурульск, Целинн, Сарпинск болн Юстинск районас нань талдан район темдглсн зураһан күцәсмн. Химическ әв-арһар үслврин [illegible] лһна көдлмш бас му бишәр күцәгдҗәнә. Урдк җилмүдт тәрәчнрт авиац ик дөң болдг билә. Эн җил чигн 70,7 миңһн гектарт авиационн-химическ көдлмш күцәгдҗ. Самолетар дамҗулгдҗ минеральн удобреньс цацлһар ик көдлмш кегдв, урһмл үрәдг хорхасла ноолда келһәр баһ биш керг-үүлдвр күцәгдв.

Давсн йисн сарин эргцд республикин колхозмудт болн совхозмудт кергтә тоот минеральн удобреньс һарһҗ өггдсмн. Ним керг-үүлдврин ашт «Агропромхимия» болн «Агропромсервис» негдлтс [illegible] күргв. Зуг Ики-Бурульск, Каспийск, Малодербетовск болн Октябрьск районы «Агропромсервис» негдлтс агрохимическ көдлмшин йисн сара зура күцәсн уга.

А. НАРАНОВ.

Һазадын ордудар

«Әркнчнр, һә болн худлч улс»

Алдр американск сатирик Марк Твен эндр күртл әмд бәәсн болхла, «Намаг яһҗ губернаторт суңһла» гидг нер туурсн келврән эрк биш шинәс бичх билә. Тер яһад гихлә, США-д болад төгсҗәх суңһврин өмнк кампань сатирикудт дала материал өгчәнә. Үкр сарин 4-д болх суңһвртан американцнр сенатын һурвдгч хүвинь, конгрессин элчнрин палатын цуг хаһиг күцңднь, штатмудын губернатормудыг, йосна нань чигн бәәрн органмудын элчнриг [illegible] җилвтә төләднь тәвсн уга билә. Техас штатын губернатерин үүлд республиканск партиас кандидат болҗах Клетон Уильямс демократнрин кандидат Эни Ричардсиг «худлч» гиҗ әмтд соңсхҗ му келв. Иллинойс штатас сенатор-демократ Пол Саймониг, олна ухан-тоолврин политическ кевәр хуврлулдг «эрмчиг», тернла дөрлдҗах [illegible] Мартина штаб-патрас [illegible]

●Точка зрения

СЕМЕЙНАЯ ДРАМА

«Зори Владикавказа»

нооддан әәгәхәһин түск тормуд шинр босси Хальмг ССР-ин Министрмүдин Советин Президиумин сүүрт долагв.

Республикд зана боли ола-на диг-дара эвдлһна йовдл йир ик болж, үүмәтә бәәдл учраһахнь темдглгдв. Давсн жилин эн кемлә буру йовдл һарһсна кемжәт дундуллһа эн жилд үүрсн буру йовдлмудын тонь зөвәр икдв.

Аля-аад йовдл һарһлһн 15,6 процентд өөдлв. Ним йовдл Элст балһсид, Каспийск, Малодербетовск, Целин, Яшалтинск боли Яшкульск районмудт икәр һарчана. Олн эврәд, үүлһнә ... ди дара эвдлһн тонь бас икдв. Зөв-йосна органмудт көдлдг әмтнә өмнәс мольрунар бийән барж, зака эвдәв. Аля-аад йовдл бәәһүд дунд икәр һарһгдна. Зәрм бәәһүд эрк уүһад, олна диг-дара эвдна. Ним буру йовдл һард-

бола ... түүнә хойр ... бәәна. Бәәрн Советмүд, предприятьмүдин, организацин һардачнр күч-көлсч коллективсәр сурһмжин көдлмш оньган сулар өгчәхнь икәр шалһгдв.

Олна зөөр харлһна түүг бас ик дуту-дунд бәәхнь илдгдв. Өөр йовдл һарһдг әмтнә өмнәс нооддһна көдлмш Каспийск, Кетченеровск, Малодербетовск, Октябрьск, Приютненск, Сарпинск райондар сул болжана. Эдн биш йовдл һарһлһн бас бәәрхәхн. Эдл-ахун органмуд оньган сулар өгчәхнь темдгләгдв.

Хальмг ССР-ин Министрмүдин Советин Президиум хәләсн төрәрн батлж авсн тогтавртан Хальмг ССР-ин дотр-дундын министерствин, әәмшг уга бәәлһнә Госкоми-

тетин боли зөв-йосна нань чиги органмудын хашң үүлдвриг темдглад, олна диг-да-

Хальмг ССР-ин Министрмүдин Советин Президиумд республикин хот-хол әәлбо ... кеҗ һарһдг промышленностин предприятьмүдәр ямаран дуту-дундь һарчахиг тускар орсн күүндр болв. Ниси сарин эргцд хот-хоолын һарһлһн төлвлсн зура күцәгдсн уга. Хот-хоолын промышленностин арвн негн предприятис дөрвнь зураһан мел күцәсн уга. Тер тоод хот-хоолын «Элистинский» комбинат, башгин үснә завод. Ут-тоодан нисн сарин эргцд 4 сая арслң хот-хол һарһгдсн уга.

Республикин зәрм колхоз, совхозмуд ... эрдм-теегин предприятьмүдт цаань мах оруҗ өгтго ик боомтг учраҗана. Үлгүрнь, бооһаһар колхозмуд боли совхозмуд әмд чиңнүрәр 65,6 миңһн тонн мал өгхин ормд, 4 миңһн 21 тонн мал оруҗ өгв. Черноземельск, Юстинск, Сарпинск, Каспийск, Ики-

Бурульск района эдл-ахус бәәһәр мал махнд оруҗ өгв. Жилин эклцәс нааран мах эд-бод кедг предприятьмүдт 13,9 миңһн тонн мах оруҗ өгсн уга.

Үс эд-бод кеҗ һарһлһна кемжән бас бәәрж одснь темдглгдв. Каспийск, Яшкульск, Ики-Бурульск боли Приютненск райодын эдл-ахусас ирсн бәәһәр үснә заводур орж ирв. Өткнь 2,5 процент күргдг үс һарһлһна зура күцәгдсн уга.

Хальмг ССР-ин Министрмүдин Советин Президиумин батлж авсн тогтаврт хот-хоол ... промышленностин негдлтин һардачнрин хашң көдлмшнь темдглгдв. Тегәд негдлтин эркн директор үр А. О. Савгировас тер дуту-дундсиг уурулхин төлә керг-төрмүд темдглгдж авч, ахр болгарт уурулхинь чаңһар некв.

тооларн цәәлһнә.

Цуг эн тооларла зөв-

мштән эвтә-довта күнБолв Василий Манджи-

биш болх гиж сангдна.
В. М. Очиров көдлмштән

бүтдмн.
Р. Астахован зокси эүрг.

Минеральн немрмүд орулҗана

«Агропромхимии» боли «Агропромсервис» негдлтин күчкөлсч коллективс эргч урһцд килмҗән өгч үүлдҗәнә. Давсн йисн сарин эргцд эдн тәрәнә теегт 1563 миңһн тонн органическ удобреньс пацв, Ики-Бурульск, Целинн, Сарпинск боли Юстинск райодас нань талдан райод темдглгсн зураһан күцәсмн. Химическ эв-һарһар үслврин зәр ... лһна көдлмш бас му биш күцәгдҗәнә. Урдк жилмүдт тәрәчирт авиациг ик дөц болдг билә. Эн жил чигн 70,7 миңһн гектарт авиационн-химическ көдлмш күцәгдж. Самолетар дамжулгдҗ минеральн

удобреньс цаплһар ик көдлмш кегдв, урмта үрәдг хорхасла ноолда келһәр бәә биш керг-үүлдвр күцәгдв.

Давсн йисн сарин эргцд республикин колхозмуд боли совхозмудт кергтә тоот минеральн удобреньс һарһж егдв. Ним керг-үүлдврин ант «Агропромхимии» боли «Агропромсервис» негдлтс 2,9 ... күцәәж ... Зүн Ики-Бурульск, Каспийск, Малодербетовск боли Октябрьск райодын «Агропромсервис» негдлтс агрохимическ көдлмшин йисн сара зура күцәсн уга.

А. НАРАНОВ.

Һазадын ордудар

«Әркнчнр, һә болн худлч улс»

Алдр американск сатирик Марк Твен эндр күртл әмд бәәсн болхла, «Намаг яаж губернатрт суңһла» гидг нег тууҗин келврән эрк биш шинэ бичх билә. Тер яһад гихлә, США-д болад төгсәҗәх суңһврин өмнк кампань сатирикудт дала материал өгчәнә. Үкр сарин 4-д болх суңһвртан американцнр сенатын һурвдгч хүвинь, конгрессин элчнрин палатыг цуг хаҗиг күцәднь, штатмудын губернатормудыг, йосна нань чиги бәәрн органмудын элчнриг шинәс суңһх зөвтә.

Суңһврин өмнк кампань США-д урднь чиги һә-һольшг бәәдл болдго билә, зуг эн саамд, темдгтә американск политическ экспертмүдин келсәр, нег-негән «бальчгар шивлһн» дегд күчр болҗана, урдк ним йовдлмудыг давҗана.

«Худлч», «әркнч», «һә күн» гидг, күмуу келдг нань чигн үгмүд дөрлджәх улсин келсн үгд даңгин соңсгдна.

Үлгүрнь, урдк сенатор-республиканец Джон Тауэр сенатор-демократ Джим Эксона өмнәс үг келхәр Небраска штат орад, тенд терүг эмтнә өөр «әркнч» гиж му келв. Тауэриг бийнь одахн США-н харслтын министрин үүлд тәвхәр седчкәд, әркд

жилвтә төлдвнь тәвсн уга билә. Техас штатын губернатрин үүлд республиканск партийн кандидат болҗах Клетон Уильямс демократрин кандидат Энн Ричардсиг «худлч» гиж әмтнд соңсхҗ му келв. Иллинойс штатас сенатор-демократ Пол Саймониг, олна ухан-тооллвриг политическ көвәр хуврулхд «әрдмчнг», терүнлә дөрлджах Линн Мартина штаб-патьрас «арһ уга күн» гиж келв. Тиигхлә иллинойск демократ әмнәс «селлһд ярмд одсн фермерлә харьцн цагас ави бийим нигж му келсиг сонсад угав» гив. Техасск нег округас элчнрин палатд нег орм әәдхәр бәәх республиканец Дик Уотерфилд «Вашингтона эн кишго әлмрмүдиг тедиә бийләнь һарһсн закадар бәәлһхмн» гисн телевизионн дуудвртаһар Капитолийд орхар үүлдҗ йовна. Демократ Бәйрон Хилл Индиана штатас сенатд бийлән орм сулдхҗ авхар, бийлән дөрлджәх республиканец Дэн Коатсиг алв өгдг улсиг 1,8 сай доллрт меклв гиж гемшәәнә.

А. ФЕДЯШИН,
ТАСС-ин корр.

Вашингтон.

●Точка зрения

СЕМЕЙНАЯ ДРАМА

«Ты, я, он, она — вместе целая страна, вместе — дружная семья...». Так, помнится, пели несколько лет назад. А теперь что ни день новый конфликт, новые имена народов, обиженных порядками в «империи»... Неужто нынешняя кровь — расплата за нарождающуюся демократию? — До какой поры она будет литься — пока все в Союзе не передерутся?» — спрашивает Е. Флеровский из Казани.

Авторы подобных писем не требуют от редакции конкретной помощи, как вы понимаете, они ищут понимания происходящего и за объяснением обращаются к наиболее компетентной части нашего общества — к ученым. Но те не спешат высказываться на эту тему. Почему?

— Трудно говорить о проблемах национальных отношений, потому что нет позиции, которая могла бы устроить всех участников драмы, — откровенно сказал по этому поводу директор Института этнографии АН СССР Валерий Тишков. Трудно говорить и потому, что политика партии, действия руководства в этой сфере заслуживают критики. И потому, что как ни стыдно, но обществоведы тоже должны взять на себя долю ответственности за происходящее. Однако говорить надо.

— Тогда, несмотря на то, что вы были делегатом XXVIII съезда КПСС, давайте сначала рассмотрим ситуацию с точки зрения обществоведа.

— С точки зрения обществоведа, наши межэтнические конфликты закономерны. Дело в том, что официальная идеология нашего государства, провозгласив себя интернациональной доктриной, на самом деле вмонтировала в общественно-правовую практику самый настоящий национализм. Он проявился в делении народов на «коренные» и «некоренные», со «своей» и «несвоей» государственностью, в объявлении одних народов нациями, других — народностями и национальными группами, то есть в создании иерархии национально-государственных образований с Центром, через который жестко насаждался русскоязычный официоз. Нигде, кроме СССР и ЮАР, государство не интересуется, не фиксирует национальную принадлежность своих граждан по одному из родителей. Мы это делаем привычно и безропотно, даже не задумываясь, что с этого звена начинается цепочка национализма в стране.

Причем сваливать все это на сталинские времена не стоит: уже в Конституции 1977 года раздел «Государственное устройство СССР» названо «Национально-государственное устройство СССР». Где, в какой еще стране мира есть такое понятие? И ссылки на то, что мы, мол, уникальное национальное образование, — несостоятельны. Индия гораздо более многонациональное государство, чем СССР. Если бы там или среди индейских, или африканских народов объединение шло по нашему принципу, давно наступил бы мировой хаос.

Ни в одном международном документе право наций на самоопределение не объясняется правом самоопределения этнических общностей. Нет даже такого выражения «право наций на самоопределение». Есть право народов на самоопределение. Мы же вмонтировали в понятие нашего федерализма абсолютный миф: принцип национальной государственности. И поверили в то, что каждый народ (или, как мы их называем, нации и народности), то есть этнокультурная общность, может иметь свою государственность. Это абсурд. Принцип «один народ — одно государство» не реализовался в истории. На земном шаре 3 тысячи народов и 170 государств, в СССР 15 республик и 128 народов. В концепции социалистического федерализма лежит принцип этнических границ и территорий, хотя все республики представляют собой многонациональные образования.

И все это — в условиях низкой политической культуры, взращенной нетерпимости к компромиссам. В результате национальные движения в их сепаратистском варианте стали расплатой и за преступления сталинизма, и за неспособность существующего режима создать структуры гражданского общества, где любой человек имел бы возможность реализовывать и отстаивать свои интересы и права. В образовавшемся социальном вакууме обращение людей к национальным связям оказалось самым простым и доступным средством мобилизации на достижение разных целей, в том числе и политических.

— Однако в программном документе к XXIII съезду констатируется возможность государств, и союза суверенных государств, и это считается прогрессивным, ибо к нему население некоторых республик может прийти в результате сознательного выбора.

— Так-то оно так, но представьте, что этот вариант будет реализовываться как самоопределение «коренных наций». Не требуется провидцев, чтобы предсказать крутую спираль новых этнических конфликтов, для разрешения которых могут понадобиться уже международные миротворческие силы.

— Но есть еще утверждение, что теперь у нас «права человека выше прав наций».

Да, потому мы против особых прав так называемых коренных наций. И правильно, что против: ведь те, кого нарекли «меньшинством», никогда не смирятся с подобным положением. Они будут требовать автономии, как поляки в Литве, как гагаузы в Молдове.

— Так, может, это и хорошо: каждая нация стремится к своей государственности.

— Что хорошо? От того, что мы развесим национальные флаги над нищими сельсоветами, ни магазинов, ни товаров в них, ни школ, ни жилья, ни больниц не прибавится. А из богатой отечественной практики мы знаем, что родные по крови начальники обирают «свой» народ не хуже других. Демон национализма может быть побежден, если страна (и КПСС непременно) решительно поддержит расширение гражданских прав, местное и региональное самоуправление, многообразование горизонтальных связей республик и областей.

Но и этого мало. Нужно срочно дать возможность гражданам заняться делом. В том числе — предпринимательством на собственных пашнях, лесных и пастбищных угодьях. Эффективное хозяйство не захочет признавать этнических границ, а предприниматель не станет требовать от клиента образцовых знаний на официальном языке. Одновременно нужно поддержать создание этнических деловых и финансовых корпораций, типографий, теле и киностудий, школ, театров — всего, что необходимо народам для обеспечения достойного существования, сохранения и развития культуры, где бы ни проживали их представители.

К сожалению, в стране, особенно среди руководящих кадров, нет понимания природы общества и государства как саморазвивающихся структур, зато есть претензии партии на так называемое научное руководство обществом.

— А вы считаете, что руководить обществом с позиции только политики нельзя?

— Это чревато. Я говорил на XXVIII съезде КПСС: если мы хотим избежать новых провалов и просчетов, пора, наконец, отказаться от философии и руководящих стратегий. Ни одна партия в мире не осмеливается расписывать по пятилетиям жизнь общества, а старается уважать природу человека и законы экономики. Суть перестройки — не в новых грандиозных планах, а в том, чтобы дать свободу саморазвития личности, социальным группам и общественным механизмам. Нужно осознать пределы политического воздействия, меру возможностей государственных институтов и ученых рекомендаций. Мы же, положив марксизм в теоретический фундамент нашей партии, измеряем, как век назад, общество в классовых параметрах.

— Но эта идеологическая догма не отражает мир конца XX столетия! Чем эффективнее хозяйствует страна, — тем меньше ее граждан — членов общества — занято в непосредственном материальном производстве.

— А мы продолжаем твердить об «исторической миссии» пролетариата, продолжаем делить общество на группы с изначальным приоритетом статуса одной из них. Тем самым поощряем неоправданные претензии части равноправных граждан на особое место в структурах власти и в партии. Думающих людей смешат доклады мандатных комиссий о социальном составе партийных и государственных собраний, а вот попытки подправить коллективный портрет партийного форума приглашением рабочих с совещательным голосом выглядят совсем не безобидными.

Если уж мы провозгласили приоритет общечеловеческих ценностей над классовыми, человека над нациями, то давайте не ограничивать его взаимоотношения с внешним миром, а утвердим в партии и в стране приоритет общегражданских начал. Иначе и партия, и страна потеряют самых лучших: либо физически, либо люди уедут за рубеж — в любом подобном случае деградация общества нам обеспечена.

— Как же быть?

— Мне видится тут один путь: нужно развести понятия национального в смысле этническом с общегражданским, общегосударственным — то есть экономику, государственность и этничность. Это три разные ипостаси, которые у нас сейчас завязаны в один узел нашей практикой и теорией. Но есть надежда, уверенность, что чем больше будет политического плюрализма, свободы, чем больше будет у людей настоящего дела, тем быстрее национализм перейдет в сферу самосознания и культурного развития, станет богатством, а не разорением.

(газета «ПОИСК»).

«Зори Владикавказа»

Так назывался первый международный фестиваль народного танца, проходивший в октябре этого года в Северной Осетии. На нем были представлены пятнадцать ансамблей из России, Украины и Армении, а также фольклорные коллективы Франции, Италии, Югославии, Болгарии. Во время фестиваля прошло одиннадцать концертов, собравших шестнадцать тысяч зрителей.

Открылся фестиваль красочным карнавальным шествием с песнями и танцами по улицам Владикавказа. Это был парад костюмов разных эпох и народов: в сутеном, разноголосом хороводе мелькал татарский камзол и казачья гимнастерка, абхазский башлык и чеченский бешмет...

Атмосфера радушия, гостеприимства царила все дни фестиваля. В один из дней конкурсной программы, которая проходила в Дворце культуры и техники «Металлург», перед выходом на сцену одного их коллективов вдруг обнаружилось, что в гостинице оставлена гармонь. Растерявшемуся музыканту тут же на разных языках предложили добрый десяток инструментов.

— Сегодня страна переживает непростые времена, — сказала на закрытии фестиваля член жюри, директор Всероссийского научно-методического центра народного творчества Э. Кунина. — Тем приятнее было наблюдать, с каким интересом люди общались друг с другом. Мы, деятели культуры, можем сделать для взаимопонимания народов, налаживания контактов и мира в наших домах не меньше, чем политики.

Любой фестиваль это еще и конкурс. Гран при — «Серебряную арфу» — увезли в Болгарию фольклорный ансамбль города Кырджали. Ее Осетии, увез в ... народными умельцами Северной ...

Фестиваль еще раз показал, что любовь к народному творчеству, своим традициям и обрядам жива в сердцах людей.

В. ГУТНОВ.

Вьетнамд тутрһ үнтәрв

ХАНОЙ (ТАСС). Вьетнамин баэрмудт тутрһ — орн-нутгт олн-әмтнә эдлдг һол зүсн хот-хол зөвәр икәр үнтәрв. Һанизн сүл цөөкн хонгин дотр ар үзгин провинцст тутрһ хойр шаху холвлд үнтәрәд, ода нег килограмм тутрһ 1800 донг күрчәнә (эннь 1,6 арсла).

Тутрһ үнтәрлһнә һолдч учрин негнь ним — крестьянмуд бәәрт тутрһ хулдхар

седҗәхш, гиж «Куан дой нян зан» гидг газет бичҗәнә. Тенгрин бәәдл му болв, тегәд кесгнь бийдән тежәл кех эдл-ушан әлгәр үлдәж авхар седҗәнә. Дәкәд болхла, цаг-тан государствәс өгләһәр тутрһ авсн зәрм провинцс тер өрән өгхин төлә тутрһ бәәрас хулдҗ авчана. Сырье, удобреньс боли нефтепродуктс үнтәрсн йовдл бас тутрһ үнтәрлһнд үлмһан күргв.

Правительственн программар күүндвр болв

СОФИЯ (ТАСС). Болгарин алдр улсин хурлд болгарск общественн цаарандн демократизацллһн боли рынкин экономикд орлһна правительствин программиг хәләлһн төгсв. Эн документар шуугата, әүктәтә күүндвр болв, орн-нутгт ода йос һардҗах болгарск социалистическ партин (БСП) боли оппозицин хоорндк «фронтын татасн» улм ... өсв.

Оппозицин Чолнь болхла демократическ чидлмүдин нигтн (СДС) боһаага.

А. Лукановин кабинетин өгсн сүв-селвгт үлгүрнь, шаһна зөөрин приватизац келһн боли эдүдин зөөр делгрүлһн, финанст, алвна система диг-дара тогталһн, экономикиг ясруллһна нань чиги керг-үүлдврмүд күцәлһн халәгдҗәнә. Социалист харслһна керг-үүлдврмүд күцәх болж гиж темдглгдҗәнә, тиигә чиги эн программиг күцәхлә әмтнә бәәхтә жирһлин дундын кемҗән доп униж одх юмн үнтәрх, әмтн көдлмш уга бәәлһн икдх гиж правительств келҗәнә. Тер учрар темдглҗ авчах реформ зүт терүг политическ чидлмүд, тер тоод оппозицин чидлмүд чиги, «рәр дөңнәхлә тегәд күцәгдх гиж темдглгдҗәнә.

3-ч кичәл

ТОД ҮЗГӘН ДАСЫЙ

	ЭКЛЦД	ДУНД	ЭЦҮСТ
И и	[illegible]	[illegible]	[illegible]

И үзг нег арата, киисвр сүүлтә болдг, тодлад автн.
Үгин дунд И үзг хойр дүрстәһәр бичгддгиг деерк таблицәс үзҗәнәт:

[illegible] → цуг хадврмудын хөөн, [illegible] → эгшгүдин хөөн.

Үгин эцүст И бас хойр дүрстә:

[illegible] → эгшгүдин болн хадврмудын хөөн,
[illegible] → б, г, к хадврмудын хөөн.

И үзгиг цааснас һаран таслл уга бичдмн, дора үзүлгдҗәхиг сәәнәр тодлҗ автн:

[illegible]

ДААЛҺВР: И үзгин нерәдлһ тодлҗ автн, дүрсн болһинь девтртән һурвад мөр күцәһәд бичтн.

Кичәл белдснь БАДМИН Андрей.

●Мана республикәр

Чаңһ бичкдүд өсҗәнә

Цаһан Амна «Радуга» гидг садт бичкдүдин өдр өрүни гимнастикәс авн эклнә. Тиим диг-дараг эврәнь багдан сурһмжлач Галина Алексеевна Боева тогтав. Педагогическ училищ төгсәснә хөөн эн Городовиковск районд көдлҗәлә. Ниднин эн төрскн Цаһан Амн селәнүр ирәд, бичкдүдин садт көдлҗәнә.

Шүүҗ авсн әрдмдән дуран өгч күүкд-көвүдән эк кевтәһәр хәләһәд, теднг сәәнәр сурһмжлхар шунна.

Һол оньган Галина Алексеевна дорас өсҗ йовх үйнрин әрүл-дорул бәәдлд өгнә. Өрүн әрт күүкд садт ирхлә, тедниг цугтаһинь цуглулад эн һаза өрүни гимнастик, бичкдүдин төлә шишлң дамшлһ кенә.

Киитн болхла эдн эврәнь занятян спортивн залд кенә. Көгҗмин айсар дамҗулад эдн шин ду-би дасна. Тер тоод бальн би — вальс, польк дасна. Тер мет хальмг чиги, нань чиги келн-әмтнә бииг бичкдүд эврәнь күндтә сурһмжлачин һардврт кинәвр дасҗ авна. Эн занятьс көвүд-күүкдт икәр таасгдна. Тегәд чиги эдн өдр болһн садиж талан адһна.

И. ЯКОВЛЕВА.
Юстинск район.

Үкр сар ямаран болх

Үкр сард дундын температур 1-5 градус күртл дора орна. Ик дулан өдрмүдт зәрмдән 19-24 градус күртл өөдлнә. Деед үзгин районмудар эн үзмҗ 28 градус күртл күрч чадҗана. Болв киитн өдрмүд чиги ирнә. Тиигхлә өдрин температур минус 10-14 градус күрнә.

Хур-чиг йириндән икәр орхш. Дундын үзмҗ 16-34 миллиметр болна. СССР-ин Гидрометцентрин удан болзгта тааврар үкр сарин дундын температур 2-6 градус дулан болхмн. Нормас эннь 1 градус өөдән болжана. Хур-чиг дундын үзмҗәс икәр орхмн гиҗ күләгдҗәнә.

Хулһн сард болсн хагсу дулан бәәдл зер-земшин болн темснә күцц урһлһнд болн терүг болзгтнь хураҗ авлһнд нилчән күргв.

Республикин малын идгт хур-чиг уга болад ноһан муүһар урһв. Зуг давсн сарин чилгчәр хур орад, тәрәнә урһлһнд нилчән күргв. Болв киитн ирәд харш болла. Тегәд ноһана урһц хагсуһар гектар болһнас 1-2 центнер тогтажана. Хар һазрин идгүдт эн үзмҗ нег центнерас дор болжана.

В. ПЕРЕКОПСКАЯ,
агрометеоролог.

Сурһульчнрт таасгдв

Элстин 3-ч тойгта дундын школд сурһульчнрин төлә кесг соньн керг-үүлдврмүд бүрдәгднә. Одахн болсн спортивн байр бас олн сурһульчнриг болн багшнриг цуглулв. Эн марһана программд олн зүсн эстафетмүд, волейбол, канат татлһн билә.

Эн байрин йовудт сурһульчнр йостаһар амрад, физическ белдврән ясрулад, чидләри сөрлцв. 9-11 классин сурһульчнр спортын кесг зүсид сән белдврән үзүлв. Волейбольн марһанд эдн хоорндан болн багшнрин хамцу командла дәрлдв.

Марһана ашмудар түрүн ормд 11 «б» классин команд һарв. Хойрдгч ормд 11 «а» классин болн багшнрин команд һарв.

Дииләчнр Күндләһнә һашгудар ачлгдв. Түрүн орм эзлсн сурһульчнрт торт бәрүлҗ өггдв. Эн ачлврт цугтан икәр байрлв. Хойрдгч ормд һарсн спортсменмүд школадн кампадяр ачлгдв.

Шуугата-инәдтә спортивн эн байрин йовудт республикин боксермуд мергжлтән үзүлв. Тер мет гинчд ирсн художественн гимнастикин спортивн школын әлчнр эврәнь билг-әрдмәрн марһанд орлцачнриг байрлулв. Тиим марһан түрүн болҗ школд бүрдәгдҗәнә.

Сурһульчнриг болн багшнриг хамцуллһнд, физическ сурһмҗиг делгрүллһнд эн керг-үүлдвр сән нилчән күргв. Тегәд чиги тиим нааддыг тасрхан угаһар бүрдәх шиидвр школд авгдв. Иргчдән эн спортивн наадна кев-янзинь сольгдад бәәхмн. Тиим кевәр эн марһан улм соньн болҗ, ик тусан күргх гиҗ иәәлдҗәнәвидн.

Н. ГОРДЕЕВ.
Элст балһсн.

Өнчта гиснь туста

«Юунд чигн мөнг өгх кергтә» гиҗ келгднә бишлй, Львовск областин Поторицк дундын школд эн үгин учрутхинь илдкь күцәжәнә. Энд йилһән сәәнәр сурдг сурһульчнрт стипендь экләд өгчәнә. Зәрмнь зөвәр ик мөңг авчкв — 100-һад арслн. Наадк сурһульчнриг эннь бас урмдулх гиҗ сангдна.

Стипендь өгх мөнг школд шефнь — бәәрн «Дружба» колхоз болн аң өскдг эдлахус өгв. Эдн школд 70 миңһ шаху арслн мөңг өгв. Эн мөңгнә зәрм хүвәрнь тецгсин көвәд амрх путевкс болн туристическ путевкс хулдҗ авв, дәкәд компьютерн класстан кергтә юминь авв. Үлдсн мөңгинь ах классин сурһульчнриг мөрәллһнд һарһв. Ода сәәнәр сурһулян сурдг, бийән сәәнәр бәрдг сурһульчнрт сар болһн 15—25 арслң өгнә.

—Эннь экләд үлмәһән күргҗәнә, цуганнь сурһуль сурлһн ясрҗ одв, — гиҗ школын директор С. Пирко келнә. —Урок болҗах цагла һаза меечг цокҗ йовх көвүд ода баһар үзгднә, библиотекәс дегтр авч умшдг сурһульчнрин тоонь өсҗ одв. Дәкәд мана селәнә школд манаһас хол биш бәәх балһснас күүкд ирж орхар седҗәнә.

Г. НЕКРАСОВА.
Укринформ — ТАСС-ин корр.
Львов.

Челябинск һоси-башмгин фабрик ке болн эвтә һоси-башмг һарһдг болснас наарап дала удан болад уга. Продукцнь йир сән чинртә. Оборудованян Италяс хулдҗ авла. Һоси-башмгин производств эклҗ көдлхин төлә 3 сай инвалютн арслң һарһв. Зуг ода предприять зогсн гиҗәнә. Негдвәр, көлдг күн уга, 300 көдлмшч кергтә, хойрдвар, валют уга болад Италяс комплектующ материалмуд болн белн әңгс иржәхш.

Җилдән фабрик 8 сай шаху пар һоси-башмг һарһна, тер продукцнь һаццхн Урал биш, Деед үзгин Сибирин болн Хол Дорд үзгин балһсдт, селәдт бас хулдгдна.

ЗУРГТ: фабрикин һарһдг һоси-башмгиг зурач-модельер Л. Топмасян (зүн бийд) болн техник Е. Егорова үзүлҗәнә.

(ТАСС-ин зург).

●Көглтин Дава, Хальмг улсин шүлгч.

ТӨӨРСН ГЕРЛ

(поэм)

Цаараннь ямта әлч
Цагин бәәдл цәәлһҗ.

Яһҗ мектә хортн
Яду улсиг даҗрҗ,
Тедна цус шимҗ
Тешкәҗ өөк бәрәд,
Кишгән эдлҗәснә тускар
Килүрхҗ тер келәд,

Сүртә хәләцтә суусн
Сельсоветин ахлачд үг
Өгәд, һарарн заиһҗ
Ормаснь түүг босхв.

Үргсәр тернь өсрҗ
Үрд бел кечксн
Цаасид бичәтә нерд
Цеврүләд зарлҗ умшв.

Арһта гисннь
хотнас
Арвн хойр күүнә
Нерд келсна хөөн,
Наадкснь
• әврәһән кулалдад.

Чик гиҗ оларн
Чинринь өргҗ әс
Батлснь таасгдл уга
Бодлҗ дотран уурлв.

Түдл уга дарунь
Толһаһан өөдән өргҗ
Хургт суусн улсиг
Хәләцәрн бурһулҗ шарад:

— Эн даавртә төрәр
Эклҗ келхәр седҗәхнь
Һаран өргтхә! — гиҗ
Гилилдсн улст заив.

Ус балһсн мет
Улс тагчг суув.

Тиигснь эвго болад
Түрүн болҗ үг
Хамр уга Манҗ
Хургт келхәр босв:

— Улан цусан бидн
Угатьнрин төлә асхлавдн.
Баячудыг уга кесн
Байрта чик йовдл.

Хәри негдгчд әмти
Харһнҗах цагла би,

Әрк ууна? — гихләнь
Нег дууһар хург
Нирглҗ чаңһар инәв.

— Болҗ-болҗ! — гиҗ
Бурушасн дууһар ахлач
Бичкдүд мет дөгсн
Хургур бурушаҗ хәләһәд
Хәәкрҗ стол цокв.

Өр цәәтл гилтә
Сөрҗ босдлдад келҗ,
Өмнк хотн — Дундинд
Өһүндлән күргҗ,
Дундин хотн — Ардкин
Дала муүһинь секәд
Төрл ясарн энд
Тус-тустан саллцҗ.
Хуучн хальмгин авъясар
Холас муүһан малтлдҗ,
Баячудын «дууһинь» авлһнд
Бас харш һарад
Бәрлдн алдад ирв.
. . . .
Сөөлцкәртлән цүүгҗ хәәкрәд
Сүүлдиһ колхоз бүрдәх
Өнчта түүжлгч шинләр
Оли шуугж батлв.

— Намаг бичтн, — гиҗ
Нүдәрн ахлачиг идв.

Хансар түүнүр ахлач
Харҗ: «Нань?» — болв.
Үлдсн улсас икинь
Үгәс ода цуцрҗ.
Болснь болтха гиҗ
Бас нердән бичүлв.
. . . .
Сә әс зарлсн
Сүртә ахлачин нүдн
Тедна шиидвр ардаснь
Түлкҗ нөкд болв.
. . . .
Дорд үзг хоорад
Дәкнәс шин өдр
Хургин хөөн эклҗ
Хотна улс шуугулв.

Кесг зәңгс нисҗ
Көөрксин уха үүмүлв.
Гер-малан, бас
Гергдән олна кехмж.
Нег хәәснд цугтан
Нииләҗ хотан чанҗ
Уухмҗ,

Эврәһән кех санаһан
Эндр иләрнь һарһв.
Мал-гер хошаһинь
«Мини» гиҗ нойрхв.
Өкәҗ, тавгинь долаҗ,
Өөклдүр көлдинь мөргҗ
Зуһуҗ йовснь
эндр
Зәргтә бәәдл һарпҗ.
«Цаг селгәтә» — гилдҗ
Цацрхҗ толһаһан өргв,
Инәлдҗ, тавлҗ, әврлҗ
Ичр-һутран геев.

Әрк-чигә наадксла
Әдл әллг болвчн,
Зут уух цагин
Завср лавта меддг.
Кесгнь өдр сө
Кеер малтаһан йовҗ
Әрвлдгнь, баячуд болснь —
Әмтнд инәдн болв.
Гер-бүлән зоваҗ,
Геснән, ичкевт, хармнҗ,
Зун хөөһәсн үкснә
Зовлһ мах идҗ.
Үснәс өрмнь авад.
Үлдсн цоксн үснь
Чигәтә суулһд кеһәд
Чиндмг, цәкрмәр өрүһәр
Хот кеҗ
зөөрән
Хоршаҗ йовсн теднәс.
Ода малынь булаҗ
Олнд өгснәс даву

Хивад бәәх медресе

Узбекистана кезәңк балһсн Хивад шаҗна сурһулян заведень секгдв. Бухарад секгдсн Мир-Арабин ...

Редакторин дарук А. Б. ЭРДНИЕВ.

ҮКР САРИН 3, БЕМБӘ ӨДР.

Негдгч программ: 6.30 — 120 минут. 8.30 — «Мана ...

... рин марһан. 21.55 — «Ангажемент». 23.30 — ТСН. 23.45 — Асхни көгжмин кафе.

Хойрдгч программ: 8.00 — Өрүни гимнастик. 8.15 — Бичкдүдт — фильм. «Умные вещи». 1-ч болн 2-ч сеньи. 12.00 — Теннис. Парий ...

Язу улсиг дажрж,
Теднә цус шимж
Тешкәж еек бәрәд,
Кишгән әдлжәснә тускар
Килүрхж тер келәд.

Сүртә халатта суусн
Сельсоветин ахлачд үг
Өгәд, һарарн заңһж
Ормаснь түүт босхв.

Үргсәр тернь өөрж
Урд бел кечксн
Цаасид бичәтә нерд
Цеврүләд зарлж умшв.

Арһта гиснәннь
хотнас
Арвн хойр күүнә
Нерд келснә хөөн,
Наадксиь
әврәһән күләлдәд,

Тоомсрта эн улсин
Тоод орвзгов гиж
Дотран мөнсж суутлнь —
Дәрк тус болг!
Эн классов хортд
Эндр едрәс авн,
Дуту хөвин заяһар
Дууһан геәж,
олна
Тооһас нердиь хусгдж
Туутдхмн! — гиж хәәкрв.

Кен теднә дундас
Кезә,
ямр гем
һарһсинь
күн болһн
Һаза дотаһинь эргүлж,
Бодл дотран кеж,
Будн болж суув.

Ахлач келсән ухалж
Әмсхж суусна хөөн
Аһар невчк тогтнж
Әмтн тагчгрсн болв,
Зуг нег агчмд
Зергтә түншүр ахлачд
Хургт цуглрсн улс
Хүүвин йос татад,
Энүнә келсн үгиг
Эрки биш ода
Түдл уга дарунь
Толһаһан өөдән өргж
Хургт суусн улсиг
Хәләцәрн бурһудж шарад:

— Эн даавртa тәрәр
Эклж келхәр селжәхнь
һаран өргтхә! — гиж
Гилилдсн улст закв.

Ус балһсн мет
Улс тагчг суув.

Тиигснь эвго болад
Түрүн болж үг
Хамр уга Манж
Хургт келхәр босв:

— Улан цусан бидн
Угатьнрин төлә асхлавдн.
Баячудыг уга кесн
Байрта чик йовдл.

Хөрн негдгчд әмтн
Харһнжах цагла он,
Боовaһас дөң сурхлам —
Байн намаг дөөглж
Негхн суулһ һуйр
Нуувчинәр еглә: — гиж
Урд келсн үгиинь
Утх доргшан орулв.

«Ховдг мана әврд
Хойр суулһин ормд
Негхниг өгдг», — гилдж,
Нүдәрн инәж олн
Шивр-шивр хоорндан
Шимлдж күүндвр кев.

Боова байна дү
Богла һаран өргж,
Бор согтуһан нуухар
Борклсн дууһар эклв:

— Боова байн дажрачиг
Би төрүц нуушгов,
Нам, үнинь келхлә,
Нуудг арһ уга.
Болв хотн минн
Бәәхиг бас меднә.
Ахм байн биинь
Ачнрнь хар цәәһәр
Хот кенә, — гичкәд
Хәәләд нульмсан арчв.

Генткн хургин улсас
Һош хаһрад негнь:
— Ахиннь ормд кен
Бичкдүд мет дөгсн
Хургур бурушаж хәләһәд
Хәәкрж стол цокв.

Өр цәәтл гилтә
Өсрж бослдад келж,
Өмнк хотн — Дундинд
Өһундлан күргж,
Дундин хотн — Ардкин
Дала мууһинь секәд
Тәрл әсәрн эңә
Тус-тустан саллцж,
Хуучн хальмгин авъясар
Хөлас мууһан малтлдж,
Баячудын «дууһинь» авлһнд
Бас харш һарад
Бәрлдн алдад ирв.

. . . .

Сәәлңкәртлән цүүгж хәәкрәд
Сүүлднь колхоз бүрдәх
Ончта туужлгч шиидвр
Олн шуугж батлв.
— Колхозд таанрас ода
Кен бичгднә? — гиж
Омг авчксн ахлач
Олнур дәкнәс ширтв.

Сөөнь дуусн күүндвчн
Сәәнәр «колхоз» гиснь
Ямаран утхта үгиг
Нилһж эс медсн
Хотна улс номһрж
Хоорндан нег негнүрн
Торс гиж хәләлдәд
Тагчгрж дәкнәс дүләрв.

— Не, тиклә, ода
Нииһәр урд келснтн,
Шиидвр батлж цугтан
Шуугж һаран өргснтн,
Худл болжану?! — гиж,
Хург талагшан шүрүлкж,
Үннднн уурлсн ямт
Угзрж хоолан ясж,
Столын ца толһалж
Суусн улсур хәләв.

Тер альк халхар
Тәәлгдж хаһлгдлг болвчн,
Түрж хөөнь хәәкрж
Толһаһан цокж хармнх
Төрүц юмн уга.
Тиигжәтл байна дү
Богла ода зәрж
Босад һаран өргв:
Үгас ода цуцрж,
Болснь болтха гиж
Бас нердән бичүлв.

. . . .

Сә эс зарлсн
Сүртә ахлачин нүдн
Теднә шиидвр ардаснь
Түлкж нөкд болв.

. . . .

Дөрд үзг хоорад
Дәкнәс шиң өдр
Хургин хөөн эклж
Хотна улс шуугулв.

Кесг зәңгс нисж
Көөрксин уха үүмүлв.
Гер-малан, бас
Гергдән олна кехмж,
Нег хәәснд цуглан
Ниилж хотан чанж
Уухмж, гисн зәнг
Улм әмт дорацулв.

Күн болһн дотран
Кесг диим төр
Эс үнндән итквчн,

Эрки биш күцх
Даавртa
нег зәнг
Дамнл уга иткж,
Деед байр кеж
Деедсд сүзглж зальврв:

Хург дууһинь авсн
Хотна арһта тоотыннь
Мал-гер, зөөринь
Мел сүл күртлнь
Олн хувахмнж гисн
Өргмжтә зәнг тавлв.

. . . .

Насни турштe теднә
Наласн теегт идшлсн
Үкр, хөн, темәнд
Үлү үзж йовсн
(Тедн үлү үзлго
Тегәд яахмн билә?)
Хотнас кесгнь ода,
Хоома ухаһан нуулго,
Хәврһин күүнә зөөр
Хулха угаһар.
йостаһар.
Әрк-чигә наадксла
Әдл әдлдг болвчн,
Зуг уух цагин
Завср лавта меддг.
Кесгнь өдр сө
Кеер малтаһан йовж
Әрвлдгнь, баячуд болснь —
Әмтнд инәдн болв.
Гер-бүлән зовәж,
Госнәсн, ичкевт, хармнж
Зуп хөөнәсн үкснә
Зовлһ мах идж,
Үкнәс өрмннь авад,
Үлдсн цоксн үсинь
Чигәтә суулһд кеһәд
Чиндмг, цәкрмәр өрүһәр
Хот кеж
зөөрән
Хоршаж йовсн теднәс,
Ода малынь булаж
Олнд өгснәс даву
Үнн уганъ цуһарад
Үргләд үлгүр болв.

Кесгнь Иньгллт хотнас
Керүл угаһар ода
Әркән нерж ууһад,
Әвртә улс болчкад
Сән тавта, шуугж,
Сельсоветүр ирцхәв.

Туугдх баячудын гермүдт
Түрү, угатя гиснәс,
Олн бүлтәһәснь шүүж
Орулх болж шиидцхәв.

Элстәс ирсн ахлачд
Энд дөң болхар
Бәәшитәс тавн-зурһан
Буута улс ирәд,
Баячудын мал-гериг
Бачм кевәр бичәд,
Күүкд-шуухдтаһинь
бийсинь
Күчәр гертәснь чирәд,
Улан тоосх школд
Уулюлж, чишкүлж, чикәд
Орулж, ик төмр
Оньс үүдиднь өлгж,
Буута улсар һазань
Бат харул тәвв.

(Цаарандкнь. Эклцнь 206-ч тойгт.)

ран дала улан болад уга. Продукцнь ... болснас наа... сән чинртә. Оборудованян Италяс худлдж авлл. Һсн-башмгин производств эклж кедлхин төлә 3 сай инвалютн арсля һарһв. Зуг ода предприятъ зогсн гижәнә. Негдвәр, кедлдг күн уга, 300 кедлмшч кергтә, хойрдвар, валют уга болад Италяс комплектующ...

...материалмуд болн белн эдс ирҗәхш.

Жилдән фабрик 3 сай шаху пар һосн-башмг һарһна, тер продукцнь һанцхн Урал биш, Деед үзгин Сибирин болн Холд Дорд үзгин балһсдт, селәдт бас худлдгдна.

ЗУРГТ: фабрикин һарһдг һосн-башмгиг зурач-модельер Л. Товмасян (зүн бийд) болн техник Е. Егорова үзүлжәнә.

(ТАСС-ин зург).

Редакторин дарук А. Б. ЭРДНИЕВ.

Хивад бәәх медресе

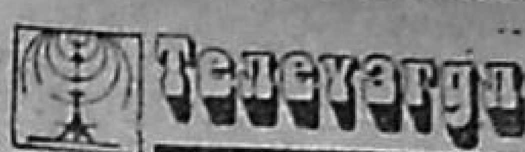
Узбекистана кезәңк балһсн Хивад шажна сурһулин заведень секгдв. Бухарад секгдсн Мир-Арабин зәәһн эннь тиим хойрдгч заведень болжана. Терүг бүрдәлһнд СССР-ин культурин сангин Хорезмск областин эңгин кедләчнр болн Хивинск горисполкомин депутатнр ик дөңгән күргв.

Хорезмин олн зүсн районас зу шаху кевүд болн күүкд медресен түрүн студентнрнь болв. Теднә сурһулин программд шажна кесг дисциплин бәәнә: Коран болн хадис (зәәдәч Мухамедин келсн цецн үгмүд) дасһлһн. Терүнәс нань арабск келнә грамматик, каллиграфий, дөрд үзгин архитектурин ул-сүүр, логик болн философий, узбекск кел эдн дасна. Улсин һарин эрдм чиги энд дасхна. Медресе төгсәсн баһчуд модар сийлвр кедг, шавр ааһ-сав кедг, төмр кегдлмүд, ювелирн кеерүл, кевс некдг эрдм авна.

—Әврәнь эрдмән студентнр бийснь шүүж авна, — гиж багш О. Эшчанов келнә. —Негдгч курст улсин эрдмин ул-сүүрин тускар эдн лекцс соңсна. Хөөннь ямаран эрдм дасж авхар бәәхән бийснь шиидиә. Күн болһнла занять кехин төлә улсин нертә эрдмчнрт үрвр кеввидн. Лекцсин хөөн студентнр теднә мастерскойд иржкодлхмн. Тер кедлмшәс орж ирсн оруһин зәрм хүвнь мана сурһулин заведеньд орж ирхмн. Медресе эвәә һаруһан бийнь даңцана, тегәд сурһуль сурхин төлә мөңгән өгх кергтә. Ода деерән мадна учебникүд баһ, методическ литератур күртжәхш. Тиигчкәд медресе бәәрһлжәх гернь занять кехд му таалта.

Хивинск медресед кевүд болн күүкд хамдан сурчана. Сурһульдан шажна төрмүдәс нань чиги күцл тәвжәх эн медресен бас нег ончнь тиим болжана. Тегәд чиги шажна эн заведеньд девшлттә хорезмск номт Махмуд-Аз-Замахшарияи нер зүүлһснь учрта. Юңгад гихлә, ики кезәнә эн номт залу болн күүкд улсин эдл зөвиг харсжасмн. Келхд, Дунд Азин болн Казахстана (Садум) мусульманмудын Шажна заллт күүкдин болн күүкд улсин төлә шишлн курсмуд секх шиидвр зәсмн.

Тимур НИЗАЕВ.
(ИАН).

ҮКР САРИН 3, БЕМБӘ ӨДР.

Негдгч программ: 6.30 — 120 минут. 8.30 — «Мана сад». 9.00 — «Булгуд». 9.30 — «Партнер». Коммерческ зәңгс. 10.00 — «Күн. Һазр. Орчлн». 11.00 — Режиссер Б. Кимягаровин фильмс. «Сказание о Сиявуше». 1-ч серий. 12.30 — «Прогноз». 13.00 — «Сказание о Сиявуше». 2-ч серий. 14.35 — Шүлглнә агчм. 14.40 — «Политическ күүндврмүд». 15.10 — «Аһрусна делкәд». 16.10 — Бичкдүдин төлә. Телепрограммсин 1-ч Цугсоюзн фестивалин диилвчнр. Соңсхвр. 16.25 — Футбол. Европин чемпионат. Италин хамцу команд — СССР-ин хамцу команд. 18.20 — Мультфильм. 18.45 — Нарт делкән панорам. 19.30 — Әрәсән парламентск зәңгс. 19.45 — Фильм-домг. «Унесенные ветром». Худ. фильмин премьер. 21.00 — Цаг. 21.40 — Нарт делкән шатрин марһан. 21.55 — «Ангажемент». 23.30 — ТСН. 23.45 — Асхни кегжмин кафе.

Хойрдгч программ: 8.00 — Өрүни гимнастик. 8.15 — Бичкдүдт — фильм. «Умные вещи». 1-ч болн 2-ч серий. 12.00 — Теннис. Парижин ил чемпионат. 12.45 — Художественн гимнастик. Европин чемпионат. 13.30 — «Өрк-бүл». Телесоңсхвр. 14.30 — «Советск Әрәсә» гидг видеоканал. 17.00 — «Контакт — форум». 17.30 — Мультфильм. 18.00 — «НЛО: эс зарлгдсн гиичлһн». 6-ч соңсхвр. 19.00 — «Пи» гидг темдгтәһәр». 1-ч соңсхвр. 20.00 — Бичкдүд, төвшүн нөөртән орти! 20.15 — «Пи» гидг темдгтәһәр». 2-ч соңсхвр. 21.00 — Цаг. 21.40 — РСФСР-ин Деед Советин сессин дневник. 22.40 — «Пи» гидг темдгтәһәр». 3-ч соңсхвр. 00.10 — Худ. фильм. «Ловушка».

Бәәрн программ: 10.25— «Булг» — «Родничок». Хальмг кел дасжах бичкдүдт. 10.40 — Хальмг таңһчин 70 жилин өөнд (хальмг келәр). 11.15 — «ТВ-н төгрг ширә». Шуд өгтджәх соңсхвр.

Эндр Хальмгт бүркг өдр болхмн. Республикәр болн Элстд хур орхмн. Сөөднь болн өрүһәр зәрм районар буди оуухмн. Өмн-деед үзгәс секундд 9-14 метр күчтәһәр салькн кедлх. Өдртән салькна күчн 15-20 метр күртл чаңһрх. Республикәр сөөднь 5-10, өдртнь 8-13 градус дулан болхмн. Элстд ирлцигүһәр 6-8 болн 10-12 градус дулан болхмн. Будна хаалһ 500-1000 метрт үзгдхмн. Дарук хойр өдрт невчк киитрх.

Мана хайг:

Элст балһсн,
Ленинә уульнц, 243,
«Хальмг үнн»
газетин редакц
Телефод: 5-54-09,
5-64-41

Эн тойгиг умшснь — А. Б. ЭРДНИЕВ.

●Свидетельствует пресса

КОЛДУН В ТРЕТЬЕМ ПОКОЛЕНИИ

Гипнотизер, знаменитый когда-то маг и волшебник, выступавший в цирке еще до революции, Дмитрий Лонго помог своему внуку в выборе пути, передав многие свои секреты. А вместо бриллиантов в заветном сундучке оставил дед другое богатство: пять книг о гипнозе дореволюционного издания. Впрочем, Юрий ЛОНГО, а это именно с ним беседовала журналист Л. Анкудинова, не просто перенимал от деда секреты мастерства, но и окончил Московский университет —факультет психологии, получил и среднее медицинское образование.

—Юрий Андреевич, а, собственно, с какой целью выходите Вы на сцену? Что это —страсть к развлечению, доставшаяся от деда, или...?

—Я не стремлюсь поразить публику чем-то необычным, да разве ее нынче можно чем-то поразить? Просто хочу дать возможность почувствовать собственное биополе, биоэнергию, возможно, впервые. Убедить людей в том, что при желании и они могут достигать много. Зрители должны получить толчок к выздоровлению, выработать рефлекс цели—а это умеренный образ жизни. Надо сказать себе: «Я живу неверно. Пора изменяться: перестать объедаться, двигаться больше и улыбаться чаще себе и другим».

—Что же в таком случае дает гипноз?

—Можно убрать головную боль абсолютно без таблеток, снять усталость за 15—20 минут. Существует около 120 видов гипноза, я же владею только тридцатью. А научиться расслаблять свои мышцы очень важно, потому что по ним, как по громоотводу, уходит лишнее напряжение.

—Какой рецепт или метод старинной медицины вы смогли бы подсказать для повседневной жизни?

—Пожалуйста, старинный йоговский способ оздоровления. В центре ладони человека скапливается энергия. В левую руку берите стакан с обыкновенной водой, сверху над стаканом проводите правой рукой где-то в течение 3-5 минут. Запомните, какие болезни должны у вас пройти, — вода сохраняет информацию. Пить по 2—3 глотка в течение месяца. Обязательно почувствуете облегчение. Желаю здоровья. Несите другим добро — и оно вернется сторицей.

—Ваши ближайшие планы?

—Оживление трупов!

—?...

—Что вы так смотрите? Я вполне серьезно! Вот смотрите!

Включается телевизор, и я вижу, как Лонго над каким-то ящиком делает пассы, другие манипуляции, как оттуда вытягивается костлявая рука.

У меня мороз по коже, я отворачиваюсь и слышу:

—Разумеется, то, что вы видели, это шутка, обыкновенный цирковой трюк. А вот то, что я всерьез подумываю об оживлении —это правда. Я это уже проделал впервые в середине февраля. Прошло после смерти пять дней. Первый опыт длился всего десять минут. Существуют семь точек оживления, которые я и нажимал. Происходило это в институте Склифосовского, присутствовали двое врачей и санитары — всего восемь человек.

...Уходила от Лонго и упрекала себя, что забыла еще один вопрос, может быть, главный: а нужно ли это самое оживление, да еще при нашей-то «веселенькой» жизни?

(«Советская молодежь»).

Болзгаснь урд чемпионмуд болв

Хальмг ССР-ин дарани чемпиона нернь илдкгдв. Каспийск балһсна ДЮСШ-н команд әврәнь стадион деер Кәтчнрә поселкин ДЮСШ-н командыг 9:0 тоотаһар шүүһәд эн өөдән нер зүүсмн. Эн нааднд пурвад мяч А. Коротков болн А. Почахов цокж орулсмн. Тер мет Б. Бисалиев, Б. Митиров болн Д. Лагаев гичнрин үүднүр нежәд мяч цокж орулад әврә командын диилврнг теткәсмн.

Келхд, цуг чемпионатын туршарт Каспийск балһсна ДЮСШ-н футболистнр сән наадарн ончрад бәәлә. Үлгүрлхд, зуг 14 наадндан каспийцнр командсин үүднүр 52 мяч цокж орулсмн. Келхд, эннь чемпионатын хамгин өөдән күцәмжд тоолгджана. Тер мет йир ицгтәһәр болн сәәнәр ДЮСШ-н үүдч Р. Сеитов наадла. Бас кесг сән үг футболистнр В. Бочаевин, С. Горяевин, Н. Чаплыгинә болн Б. Митировин туст келх кергтә.

В. НАРАНОВ.

Республиканская типография Государственного комитета Калмыцкой ССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, гор. Элиста, ул. Ленина 245. Заказ 1980.